

ԳԵՎՈՐԳ ԳՅՈՒԼՈՒՄՅԱՆ

Թուրքական պատմություն

Մինչ Հայաստանը ղեկավարող խնդիր-խանության որոց անդամներ հեռուստատեսությամբ եւ այլ վիճենուհարթակներով բարբառում են, թէ իյր Արցախի այս կամ այն շրջանն Աղրբեջանին է դատկանում, դատերազմն ավարտվել է եւ թուրք-աղրբեջանական տանիքն արդեն «սարացավություն» է տածում հայերին հանդեռ, մեզ երեք կողմից շրջապատած թյուրք թշնամիները նոր որոգայթներ են լարում: Այն, որ Աղրբեջանը միայն Թուրքիայից ներկրվող գենիի բանակն ավելացրել է 198 տոկոսվ, կածում են՝ դեսք է բավարար լինի հասկանալու համար, որ դատերազմը ոչ թէ ավարտվել, այլ՝ նոր է սկսելու, ավելին՝ Վետջինը ճակատամարտ էր, դատերազմը դեռ առցանում է: Օրեր թուրքացես Կարուժան Գեղամյանը բարգմանաբար ներկայացրեց 2020թ. նոյեմբերի 17-ին Թուրքիայի Միլի նեցիլսում՝ Արցախյան վետջին դատերազմին ու դրա հետևանքներին նվիրված հիսուց երեք համար, որոնք ավելի խոսուն են, քան որեւէ այլ քան: Փորձեմ հերթով նեցրենել դրամ եւ հավիրճ մեկնա-

բանություններ տալ.
ա. «Կիլիկիայի կաթողիկոսը կոչ է ա-
նում Ճանաչել Արցախի Հանրապետու-
թյան անկախությունը: Սա համակում

Ե, որ մենի ղետք է Ծկածի ու Աթենանց, որ
հայկական սփյուռքը չի փոխելու իր բա-
րովականությունն»:

Մանով, ամենայն հավանականությամբ, բանախոսն ակնարկում է տարիներ շարունակ հայկական սփյուռքի դեմ տարվող թուրական լայբանը ու նրա գրանցած արդյունքների չեղարկում-հակադարձումը։ Այս ուղղությամբ, ինչպես հայտնի է, թուրքերը ճշադես գրիֆ են դրել իրենց «Գործ գայլեր» ահաբեկչական խճախպիրնան անդամներին ու տարբեր երկներում հաստաված, չափազանցություն չինի, Բոսֆորի նեղուցը որդես կաշառ բաժանող հյուդատառներին ու նրանց լուսութերին։

բ. «1921թ. Զանգեզուրը տրվեց Հայաստանին, որով Աղրեջանը, ցավով, առանձնացավ Նախիջեւանից:...Այսօր մենք 100 տարի առաջ սկսած թուրքականության գաղափարը վերականգնելու ճանապարհին ենք»:

Այստեղ բացահայց տուակիվում է Մեծ Թուրքական զաղակարը, որին ամեն գնով ձգտում են հասնել թուրքերը, դրա մասին են վկայում նաև թյուրքախոս ղետությունների միությունն ու նրանց առաջ խաչած «Թյուր-

բական բանակ»-ի գաղափարը: Կարծում
եմ՝ շատերին է հայտնի, որ Սեծ Շուրանի գլ-
խավոր «ուսուցիչներից» մենք թուրքեր հա-
մարում են Յայատանը, հաևկաղես այդ ա-
ռօտանվ նանց դեմք է Սյունիի մարզը, որի
շուրջ էլ Վերջին մի բանի աճիսներին ծավալ-
վում են արածաւրանային բանակցու-
թյունները: Մասնավորապես խսովում է Նա-
խիթեանն Աղրեցանին կաղող Սեղրի մի-
ջանցի մասին, որը, դարձ Վերյուժություննե-
րով՝ Յայատանի Վերջի սկիզբն է լինելու:
Այս գաղափարը հաստառում է երրորդ մեջբե-
րուն:

գ. «1993թ. մեր կողմից փակված դրներ կան: Երդվում եմ, որ հիմա սարքեր դիվանագիտական գործընթացներում սիրտելու են Թուրքիային, որմեսզի բացի Հայաստանի հետ սահմանաբ: Միրելի ընկերներ, ես այն մարդն եմ, որ 1996թ. կառավարության ծրագրում նշելի եմ հետեւյալ տողերը. «Զանի դեռ Ալրեզանց չի սուրագրել, որ Ղարաբաղի հարցը լուծված է, Թուրքիան այդ դրույթը չի բացելու»: Այժմ այստեղ կա կենսական խնդիր. Հայաստանի հետ սահմանը բացելու համար Թուրքիան խնդիրն արդեն այլ

հարթություն ղետք է տեղափոխի. «Սահմանը կրացեմ, եթե բացվի Զանգեզուրի միջանցքը: Եթե ոչ, աղա շանս չկա, որ կրացեմ մեր սահմանը»:

Եթե մեզքերմները հերթականությամբ կարդալու հետո, հարկավոր չէ լուրջ գիտնական լինել հասկանալու համար, որ հերթականությամբ՝ սփյուռքի թուլացումն ու Մերու միջանցիք բացումը Թուրքիայի հաճարագաղթեան Սեծ Թուրանի երազանիքի իրականացում է, որի արդյունքում մենք ուս բան ենք կորցնում՝ հավաս սեփական ուժեղի նկատմամբ, ուզանավարական դաշնակից երանին, Զինաստանին եւ ամենակարեւորը դեւականություն եւ հետազոյւմ այստեղ մեր հայրենիքում աղբելու երաշխիներ են կորցնում: Իսկ եթե որեւէ մեկին թվում է, որ Այսլինիով թուրեւոր բավարարվելու են, ասեած, որ նրանց «երազանիք» որեւէ արտօնում Քայլաստան անունով մետություն էնա:

Ահա այստես, սիստեմահիկ կերպով Թուրքիան բռնած Արթբէջանի ձեռքը, բոլոր ուղղություններով հարվածում է Հայաստանին՝ մեզ թուլացնելով ներսից ու դրսից, իսկ մեմբ... գրող տանի, մեր խեղկատակը մենայի թափին կանգնած՝ թարոն է տախ:

☞ 1 Նա, ինչու վկայում է «Արմենորեն»-ը, ուշադիր է դարաբառան վերջին տասներամյա հետո

Հարավային Կովկասում նոր հրավիճակի ստեղծումը, աղա ասել՝ «Հայսնի իրադարձությունների բերումով անվտանգային միջավայրն էական փոփոխություններ է կրել Հայաստանի եւ Արցախի շուրջ ու մենք ուստի է շարունակաբար զնահատենի այն նոր մարտահրավերներն ու հնարավորությունները, որնեն ուստի է օգտագործվեն Հայաստանի եւ Արցախի կայուն ու բնական զարգացման համար: Իհարկե, ժեական շօպահակումը Հայաստանի Հանրապետությունը որոշակիորեն օսարել է տարածաշրջանից, եւ մենք, օրինակ, մեր ռազմավարական գործընկերոց հետ ցանաբային ընդամենը մեկ ժամանակ ունեն, որը մեծապես կախված է եռանաևասին տամաններից:

ՍԵՐԻ ԹԵՏԸ է ԿԱՐՈՂԱՆԱԲԻ այս նոր իրավիժակում գնահատել այն հնարավորությունները, որ կան Հայաստանի շօջափակությունը վերացնելու առունով եւ մյուս կողմից՝ իհարկե դետք է արձանագրեն, որ այդ գործընթացը չի կարող տեղի ունենալ Հայաստանի Հանրապետության կենսական շահերի հաշվին, այլ հակառակը, մԵՐ դետք է այդ գործընթացում կարողանանք լիարժեք դաշտում ու դադարանել մեր երկրի շահերը, Արցախի շահերը, իհարկե նաև դաշտական լինելով որոշակի հաճախ գործակցային տրանսպորտային»:

Վերջում ՀՀ վարչապետը հական է համարում հաղորդակցության ուղիների բացումը եւ եղակացնում՝ «Բայց մեր տաճարավածությունը դեմք է լինի այն, որ ի վհաճակի լինեն կայացնել որոշումներ, որոնց կաղափությունը կայատանի Հանրապետության երկարագույն ժամանակը կայուն գարգացումը, նաև՝ ինչ-որ առունելի տարածաշրջանի երկարագույն կայուն գարգացումը նույնությունը պահպանաւությամբ ուրեմն»։

Կայաստակի ուս համարությանմանը բարելավման քրութական միտումները, աղա Փաշինյանը էլ ունի հաճանուն միտումների ընդառաջման տաճարվածություն։ Դաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ միայն մարտ ամսվա մեջ ադրբեջանցի հրսակն ավերել է Հայութիք գերեզմանոցը, իսկ Մեխակավանի Սր. Աստվածածին Եկեղեցին՝ ոչնչացրել, դեռ ավելի՛ Լաշինի միջանցով մեր զինվորների աջումն տեղափոխող մետենաներն է արկոնում, ել չեմ խոսում հայ ռազմագերիների մասին, որոնց Ադրբեջանն ոչ մի կերպ չի հաճաճայնվում Վերադարձնել, բայց որևէ խաղաղադարձներն «ողջամտորեն» անտեսում են արկոնման դեմքերը, իսկ Մոսկվան՝ գերիների հարգում են աշրունակ հանողութուն

Եթե որևէ խաղաղադարձները չեն աղահովում իրենց վերահսկողությանն հանձնված Լաշինի միջանցին անվտանգությունը, մնում են ինչ անեն, առ մատակարարեն ադրբեջանցի մարդասույն հրոսակին։ Գրիգորյանին հաջորդ օրը «Sputnik»-ի լայնու լրացրել է ՀՀ արտգործնախարար Արա Ավելյանը։ Ահա թե ինչ է ասել նա ՀՀ Աժ Արտաֆին հարաբերությունների հանձնաժողովի նիստում։ «Լեռնային Ղարաբաղում բռնկված ղատերազմը վերջ է գտնի ընորիկվ Ռուսաստանի զաներին։ ԵԱՀԿ Մինսկի խումբն այդ հարցում անհաջողության են մատնել։ Գուցե դա ոմանց դուր չգա, բայց ճճմարտություն է։ Հակառակ դեմքում կարող էին հայտնվել բոլորովին ու հրամանաւում»։

Անուիրութեան Ավագանո ռատառարքի

Մ Մինսկի խնճի եռանախազահների ԱՍՄ-ին ու Ֆրանսիային, ասելով, թե դատրազմբ երեւան հանել ԱՍՄ-ի ու Ֆրանսիայի ձախողութը. աղա ծարունակել՝ «Մինսկի խումքը հականարտությանը սուկ բանակցությունների միջոցով լուծում գտնելու հանար չի կազմավորվել, այլ հականարտության ռազմական միջոցներով կարգավորութը կանխարգելելու եւ այդ հարցում ձախողվել են հանանախազահող մյուս Երկրներ»: Ուսագրավ է ՀՀ արդիքնախարարի եղանակացությունը, թե Հայաստանը շահագրգիռ է ԵԱՀԿ Մինսկի խնճի շրջանակներում վերսկսել բանակցությունները Արբեջամի հետ, սակայն դրա համար Երեւանին անհրաժեշտ է ոչ թե զուտ ստեղծված իրավիճակը արձանագրող, այլ խաղաղ կարգավորման գործընթացը կառավարող եռանախազահություն:

Թերեւս կարելի է ընդունել Այվազյանի՝ դատարագի Ռուսաստանի ջաների ժողովի դադարեցման կաթիքը, եթե այդ դատարագի հետ Հայաստանին դարձարված չիներ նաև դարձույնը, Մուկվան Շուշիի ու Քաղրութի հետ Ադրբեյջանին չհանձներ չարաբասիկ եռակողմ հայտարությամ Ասորագման դահին հայկական գործերի վերահսկողության տարածում գտնվող եւս 100 հայկական բնակավայր, ոռու խաղաղադահերը, տեղակայված լինելով հակամարտության գոտում, ադրբեյջանց մարդասպան հրոսակին թույլ չսային շարունակել խաղաղ բնակիչների առեւազգումն ու հայ զինվորների գերեվարումը եւ, վերջադես, Կրեմլը գոնե մեկ անգամ, փոխանակ խախուսելու, դատապարտել Ադրբեյջանի արագործությունները:

Ի դեմ, Մինսկի խմբի եռանախագահ ԱՍՍ-ից ու Ֆրանսիայից մօսաղես դժգոհ է եղել հայատյացության անասնական բնագրով տառապող հիմանը: Հետեւաքա Մինսկի խմբից դժգոհելիս ՀՀ արտգործնախարար ոչ միայն ձայնակցում է հիմանի կամ տուրք է տալիս Մինսկի խմբին գործընթացից դուրս նոելու Եւ դրանով չեզոքացնելու համար ԱՍՍ-ին ու Ֆրանսիայի փաստ առջեւ կանգնեցրած Ռուսաստանի ջրաղացին, այլև նոռանում է, որ Երբ Ռուսաստանը Պուտինի թերեւ ձեռովով ոչնչացնում էր Արցախի Հանրապետությունը, Ֆրանսիան, ի դեմս նախագահ Էմանուել Մակրոնի, հայտարարեց հականարտության գոտում 1994 թվի սահմանները Վերականգնելու անհրաժեշտության մասին, իսկ դաշտնական Կաշինգտոնը հայտարարեց, որ չի ճանաչում Ադրբեյջանի տարածքային ամբողջականությունը, այսինքն այն սահմանները, որոնք ձեւավորվեցին դաշտազնում Մոսկվայի հայկական կողմին դաշտարարած տարրության արդունելով:

Ապելին՝ եթև Շրաբնակի Շահնակին

խորհուղարք եւ Պետդրման, ռուսական ճանովն ու լրավաճակիցները, Ռուս ուղղափառ եկեղեցին, ռուս «գիտնականները», ներայական Սովորակայի դետական համալսարանի, թուրունուր էին թափում Հայաստանի եւ հայերի գլխին, ԱՄՆ-ի Կոնգրեսը եւ Եվրոպական միության Երկրների խորհրդարանները հիմանին դատաղարտեցին Արցախի դեմ դատերազմ սանձազերելու, իսկ իսկ Երդողանին Թուրքիայից զամանակարձական ահարեւիշներին դատերազմի մեջ ներգրավելու համար: Այդ ընթացքում ԱՄՆ Կոնգրեսում եւ ԵՄ-ի Երկրների խորհրդարաններում հայութեցին Արցախի Հանրապետության անկախության ճանաչմանն առնչվող բանաձեւեր, դրանց մի ճամարտացակ դրական ընթացք, ինչդեռ՝ ֆրանսիայի խորհրդարանում: Ավելին՝ ԱՄՆ-ի քաջարաթիվ նահանգներ, Եվրոպական

Էրկրներում Փարիզի գլխավորությանը տասնյակ բաղադրեր, համայնքներ եւ շրջաններ, նաև Ավստրալիայում, Շանաչեցին Արցախի անկախությունը:

Դատկանաւական է, որ մինչ ԱՄՆ Կոնգրեսում եւ ԵՍ-ի Երկրների խորհրդարաններում կիամին ու Երդողանին դատապարտող որոշումներ էին ընդունվում եւ Թուրքիայի նախագահը բացեիքաց հայտարարում էր, որ դատերազմի մեջ ներգրավվել է «1915-ին Երիտրութերի կիսա թողած գործը Հայաստանում ավարտին հասցնելու» մատրությանը, Հայաստանի դաշնակից Ռուսաստանի նախագահ Պուտինը նրան ի լրտ աշխարելի հռչակեց իր լավագույն ընկերությունը՝ Ըստ Երեւութին հիմա էլ նա ձեռնանուին է Եղել Տրանսպորտային ուղիների աղաւոջավակնան բոլի տակ «կարգավորել» հայուրֆական հարաբերությունները, ինչ խոսք, Երդողանի դահանջներին համադաշտա-

Մանավանդ որ հայաստանյան իշխանությունները ներկայում կարգածահար վիճակում են, այսինքն տակ ուստի նորասավոր է նրանց կամք թելաղրելու, բռնիվական սահմանի բացման դիմաց նոր նախադարյաններ առաջարելու համար, ստեղծված նոր իրավիճակի ոգում հանդադարապահն: Ավելին Ապրիլի 24-ն էլ դեռ առջևում է, եւ նախազահ Շողեթք Բայրենը դեմքարտուղար Բլինդենի հավասմանը հակված է ճանաչելու Դայոց ցեղասպանություն:

Համենայն դեղու, Դայաստան-Թուրիխա հարաբերությունների կարգավորումը առանց այդ էլ բարդ խնդիր էր, դրանում ՌԴ նախագահ Պուտինին ներգրավվածությամբ էլ ավել է բարդացել, իսկ քուրթական կողմին դրանց կարգավիճանմբ դայնանավորված դահնաջները դարձել են ավելի խնդիրազանցանություն:

ՍՈՒՐԵՆ Թ.
ՍԱՐԳՍՅԱՆ

m̄rnΦtunr

Արեն տեւական ժամանակ երկրում ստեղծվել է մի իրավիճակ, երբ ուղղակի ոչ ոք հաւաքանում, թե իրականում ինչ է կատարվում: Սկսենք նրանից, որ ընդդիմության ընդդիմությունն ավելի ուժեղ դուրս եկավ: Աղոնուկ-աղաղակներին, խորհու կեցվածիով երերին ու կրակու ճառերին հաջորդեցին անորոշ դադարն ու Բաղրամյանի բոյլր առումներով լիցքաթափումը: Միակ որուն այս անորոշության մեջ արտահերթ ընտրությունների մասին հայտարարությունն էր ու Սահմանադրական դատարանի որոշումը 301-ում հանցակազմի քազակադրության մասին:

Ուր դեմ ոչինչ չունեմ ասելու, սակայն երեք տարում նոր միայն կարողացան «գլխի ընկնել», որ այդ հանցակազմը չկա, թե դրա տակ մի նոր խարդավանք ու գաղտնի դայմանավորվածություն կա: Զգիտեմ, ժամանակը ցոյց կտա, բայց վստահ եմ, որ իշխող կարչող էր դահել նաեւ առանց ընտրությունների՝ մեծանասամբ ընդդիմության սխալ ռազմավարության կամ դրա բացակայության դաշտառով: Սակայն իրավանում որդեսզի աղաքան որոշումները կայացնելու համար նրանից լեզիտիմության նոր ասիրան ձեռք բերեն, արտահերթ ընտրություններն ավելի բան անհրաժեշտ են: Վերջիններիս իից թե շատ ճանաչելով կարող ենք կանխատեսել, որ այս անգամ ամեն ինչ կանեն կույցին կառավարություն ձեւափորելու համար: Չանի որ դա իրաշայի միջոց կիմին հնարավոր ճակատագրական որոշումների կայացման հարցը աղակենտրոնացնելու եւ հնարավորինս շատ դաշտախանառուներ ներգրավելու համար: Արդեն փորձը ցոյց է սկսել, որ նրանից սիրում եմ իրենց գործած սխալները այլոց վրա բարդել: Կարելի է գուշակել նաեւ, թե աղաքայում ինչ որոշումներ ստիպված կիմեն կայացնել ՀՀ իշխանությունները եւ թե լեզիտիմության ինչ ասիրան անհրաժեշտ կիմին նրանց դրա համար: Ինչո՞ւ աղաքայում, բանի որ իշխանությանն այսօրվա կարգավիճակում բահուրուց տականագործ

թժվար թե հարկադրվեն, բանի որ թշնամին լավ գիշի, որ այսօրվա իշխանությունների սուրագրած յուրաքանչյուր թուղթ վաղը կարող է առ ոչինչ դառնալ, այդ իսկ դասառվ սրանց դեմք է լեզի- հինություն սամանու եւ միանձնյա դատասխանատվությունից խուսափելու հնարավորություն տալ: Այս դեմքում նաեւ դարձ է դառնում ամեն անգամ հմչող այն հարցի դատասխանը, թե ու- րիշ էլ ի նշ փաստաթղթեր կան սուրագրված, որ մենք չգիտենք: Ինչո՞ւ նաեւ հսակ է դառնում, որ վեցամսյա ժամկետի ըուն նոյառակը հասարակությանը նոլորության մեջ դահելու, իրա- վիճակը վերլուծելու, գերլարված մթնոլորտ լիցքաբափելու եւ իշխանությունն ամեն գնով դա- հելու նոր ռազմավարություն մշակելու համար է:

Մի ժամ կարեւոր հանգա- մանն էլ կա՝ «Եթ չեն կար- դանում գրոհել մտի վրա, գր- ոհում են մտածողի վրա» (Պոլ Վալերի): Այսինքն՝ այդ ժամա- նակը՝ առանց միջոցների մեջ խորականություն դնելու (հե- տապնդումներ, ժանած, կա- շառ, կոնդրումիս, ոսիկա- նին բարձ «ռոճիկ») կօգտա- գործվի նաեւ «դին կորիզնե- րը կոսրելու», նրանց հեզ ու խոնարի դարձնելու համար: Այսինքն մտածելու առիթ սկզբ «Ես չգիտեմ, թե որտեղից է գալիս այդ թշնամությունը» միտք-հարցականը: Թանի որ բոլորվին էլ բացառված չի, որ այն արտահայտողը տուով կտա համաձայնություն հայ եւ թուրք դատարբանների հանձ- նաժողովի ստեղծմանը՝ դրա- նով իսկ տասնամյակներով ա- ղացուցված եւ բազմաթիվ դետությունների կողմից ճա- նաչված Մեծ Եղեռնի թեման ՀՀ արտադին բաղադրական օրա- կարգի հանելուն եւ «գիտա- կան» անդտու բննարկումներ ծավալելուն: Ասված իմ, հի- մա են ամբողջությամբ ընկա- լում, թե ինչո՞ւ էր Նժդեհն ա- սում, որ հարկադր է բուժել մեր ժողովրդին... Ահարն Ա- ղիբեկյանն էլ հայտարարում էր, թե մեր ժողովրդի մոտ դա- կասում է որդությունը:

մանեկենը: Հարկավոր է զգեստ հազընել մանեկենին, այսինքն՝ դասմական ստույգ, բայց չոր փաստերին Շունչ հաղորդել: Բոլորովին էլ գաղտնիք չի, որ տեսական ժամանակ Արեմուտքը խնդիր է դրել Վրաստանու ու Հայաստանու թուլացնել Ռուսաստանի հետ հարաբերությունները եւ «ողկել» Վերջիններին նրանից: Եթենց դրա համար իշխանության բերեցին Սաակաս-վիլին եւ Նիկոլ Փաշինյանին: Արդյունքում Վրաստանը կորցրեց Արխագիան եւ Օսթիան, իսկ Փաշինյանը դարսություն կրեց եւ զիօց Արցախի մեծ ճամփ: Սակայն, եթե Վրացինների եւ Վրաստանի համար խնդիր չէ այդ ամենից հետո՝ Թուրքիայի եւ Թուրքերի տիրապետության տակ հայտնվելը, Հայաստանի համար՝ դա կնօւանակի դետականության կորուս: Սա դեմք է եղակեց դառնա մեր իրատի բոլոր բաղադրական ուժերին, որդեսզի Օրանի ընտրության գնան միայն լիարժեք հաղթանակի համար: Հակառակ դեմքում այս իշխանության վերարտրությունը կարող է կործանարար լինել մեր դետականության գոյության համար: Նրանի դեմք է հսկակ գիտակցեն, որ Վարչախումբն ընտրությունները 100%-ով կեղծելու է: Իսկ դրանից հետո անզուսագութը համեստըն կլուն, թուրքերը՝ կիրճվեն, իսկ մենք էլ կը բռնենք գաղթի ժամփան:

Ինչ վերաբերում է ընտրական քարեփիստումներին, առա դա ընդհանմեն անհնասա աշխակադություն է (գուցե նաև՝ ընտրական գործընթացը ձգձգելու եւ ժամանակ շահելու լրացուցիչ դաշտվակ): Անցած տարիների փորձը ցույց սվեց, որ որքան շատ ենք դրանի քարեփիստում, այնքան ընտրություններն ավելի անարդար են դառնում: Պարզաբան ամեն անգամ գերխնդիրն ու իհմնական նորատակը Վարչական ռեսուրսների անթափուց օգագործելու ձգտում-մոլուցին է: Սա գիտակցելուն զուգահեռ շատ կարենք է նախընտրական իիմնադրամներին ու, ընդհանրաբես, գործընթացներին օյիգարխներին մոտ քողմելը բացառելը: Զանի որ նախ՝ նրանի վճարելով դասվիրում են նաև արդյուններն ու ընդհանրաբես ամբողջ երածությունը, հետո էլ ամեն ինչ անում են այդ գումարները ժողովրդա խարսխա-

իկ չափերով կորցելու համար: Ընդ որում, Օրանի դիմում են ցանկացած կեղծիքի իրենց նորատակներին հասնելու համար: Օրինակ՝ արտադրությունում դիրքը բացառելու դատվական կով, միեւնույն գործարար ճեւական ստեղծում է հարյուրական վոր՝ իր միջանց հետ ուժեւ կապ չունեցող ընկերություններ են դրանց հաշվամերից գումարները փոխանցում նախընտրական հիմնադրամներին եւ այլն:

Այս իրավիճակում կարծում են նաեւ, որ հարկավոր է աշխարհու չանել Սփյուռքին, որին 1990-ականներից սկսած հիշել ենք բացառաբետ այն ժամանակ, երբ փողի կարի ենք ունեցել: Գտնում են, որ այդ վերաբերնունմբ արմատապես դեմք է փոխվի, Օրան էլ ինչ որ ճեւերով մասնակից դարձվի ՀՀ կյանքին, բանի որ զնալով Սփյուռքն արեւի տակ հավանական դեմք աստիճանաբար մասվում-անեանում է, դառնում անդեմ, իսկ վերջին դեմքներից հետո նաեւ՝ խորված զանգված: Զնոռանան, որ Արցախի ու Յայսանի վիճակն ուղիղ համեմատական է Սփյուռքի վիճակին: Ու այդ նոյն Սփյուռքն ուժեղ էր ու հեղար հզր Յայսանանով ու Արցախով եւ... հակառակը: Յարկավոր է մեկընդիմիւս հիշել, որ այսօր արդեն Սփյուռքի գործարար մեզ Վասահելու խնդիր ունի: Իսկապես, երբ իր նվիրաբերած միջոցներով կառուցված ճանադարները, ջրատարները, դդրոցները, քանգարամները, սնկած հրաց այգիները, հացառած դաշտերը... մնացին թուրք-ազերիներին..., երբ հանգանակած գումարները հասցեահրոջ հասնելու փոխաթեն դառնում էին դարգեւազարներ..., ինչուն Վասահի: Իսկ օրինակներն այնքան շատ են, որ թուրքն անգամ ամորից կկարմիր...

Յայսնի իրողություն է, որ դարերի ընթացքում յուրաքանչյուր նվազող, երբ արշավում էր Յայսանան, առաջին գործը համարում էր ազգվականության ընացնումը: Այդեւ են վարվեթ արաբները, թե՛ դարսիկները, թե՛ բյուզանդացիները (Դուսինիանոսի բոլոր ռեֆորմներն ուղղված էին հենց ազգվականության դեմ), թե՛ թուրքերը, իսկ ամենասեւ գործը կատարեցին մոնղոլները: Այդ ամենի արդյունում 13-14-րդ դարերից վեալեա հայոց տասնութամ աւ-

Մենադրեթզական տօջանը եւ նա այլևս չկարողացավ ուժին գալ, քանի որ Վերացել էր Երկրի Տերը... Պատմությունը, կրկնվելու բնույթը ունի, ուստի այսոր մեր դեռության գերխնդիրը դեմք է լինի Նաեւ Երկրի Տերերի խավի Վերականգնումը: 1918-1920 թթ. Առաջին հանրապետության ժամանակ այդեսակ գործընթացի ծիլեր նկատվեցին համարես կրթամշակութային աստվածություն՝ Դայաստան Վերադարձան զգայի թվով ազնվական մտավորականներ, բայց բոլեւելիյան իշխանության հաստատումով գործընթացը առժամանակ խաթարվեց, մինչեւ Ալեքսանդր Մյասնիկյանի հայտնվելը, երբ գործընթացը նոր թափով շարունակվեց մինչեւ Մեծ Օերգաղի ավարտը: Որոշ ժեղացարժ նկատվեց Վերանկախացնան առաջին սարիներին: 1990-94 թթ. արցախյան ճակատում գորկվածերն իսկական ազնվական տղաներ էին, Երկրի գենետիկական համարներն կրողներ, որոնց օրգանական շարունակությունը եղան 18-20 տարեկան մերորյա հերոսները, բայց, ցավոն, նրանց մեջ մասը նահատակվեց: Կատահ եմ, այսօր էլ կա նման խավ, նրանց գեներում առողջ սերն կա, սակայն հարկավոր է ուղղակի այն խրախուսել-աճեցնել: Սակայն, ցավով սրի՛ մեզանում հակառակն է արվում, ու եթե այսպիս շարունակվի եւ միայն ծառայի հոգեքրանություն բարովի, ինչդեռ արվում է, մեր աղաքան կդառնան մօռւուս, որվիետեւ ծառան բոլորի համար ծառա է, տերն է, որ դեռությունը ու ազգ է դահում:

Այս հենի՞ վրա այսօր դիմություն-ընդդիմություն, սեւ-սովորակ, նախկին-ներկա, հրեականաւանա կնույնանան, եթե շրաժական արորակը մողելուց, չսրակվեն իսկապես ու չղայաբարեն ազգային այնորին արժեների համար, ինչդեմք են հայենի՞ իրական զգացողությունը, ազգի իմբնագիտակցությունը, դետականությունը որդես մեծագույն արժենի ընկալումը, Երկրի տիրոջ զգացողությամբ օժանակ ազնվական սերնդի փշաների դահումն ու հզորացումը եւ, ամենակարեւոր՝ աղաքան հաղթականության նկատմամբ հավաք սերնախումն:

20-30 03 2021

HAGOP BARONYAN

Çeviri: ARARAT ŞEKERYAN - NIVART TAŞÇI

www.caan.org.tr

Թուրքական «Հյուլիյեթի» ուշադրությունը ու «հայ մտավորականի» արիամարիանը

Օրինակ՝ 2014թ. ամռանը թուրքական «Հյուրիյեթ» դարբերականի կազմած ամսային դարձանիր ընթերցանության գրեթե շահակում տեղ էր գտել նաև մեր մեծ երգիծաբան Հակոբ Պարոնյանի «Պտույտ մը Պոլսու քաղերուն մեջ» գիրքը: Նկարագրելով Պարոնյանի այդ ստեղծագործությունը՝ թերթը գրում էր. «Լավագույն դեղամիջոցը կլինի նրանց համար, ովքեր սփյուռքած են իրենց անօրսակին արձաւուրդն ամսա-

HAGOP BARONYAN
İstanbul
Mahallelerinde

1450

կացնել Ստամբուլում:
...Գիրքը երգիծանով դատում
է Ստամբուլի 34 քաղանասերի
հասարակական եւ բակային
կյանքի, հայ հասարակության
խնդիրների հանդեմ հայ դեկա-
յանների անտարեռության, հա-

րուս-աղքաս սա-
րանցատնան ստեղ-
ծած հակասության
մասին: Պարոնյա-

Նը կօգնի, որմեսափա-
այլ աչով նայելի ա-
ղափ անցյալին, որը
կորցրել է իր գույնե-
րը, ուրվագիծը, կեր-
պարը, անգամ ինը-
ժողովուրդների նե-
տառակին՝ որևէ եւ-

— սասի՞ս», - գրված են լուրջան մեջ»:
Նշես է թուրքական «Թուրքիա պատմություն» մեկնաբանում
մի գիրքը, ինչ-որ ժողովական է, առաջնայինն է այն է, որ հայ գրական տարածության մեջ

բավականին մեծ կշիռ ունեցող
այդ գիրքը չի ներառվել Հայա-
սանի Հանրապետության դրա-
ների համադարասխան դա-
ստիքին:

Այսդեւ մենք փորձում ենք զարգանալ ու ինքնակազմակերպվել՝ «առաջ-առաջ դրույլով ու ետ-ետ երթայլով»:

၇.၉. Պարնիանը ժամանակակիցից Թուրքիայում բավականին ճանաչված եւ դահանջարկ ունեցող հեղինակ է, դրա նասին են վկայում նաեւ Թուրքերեն թարգմանված Արա ստեղծագործությունները, օրինակ՝ «Զաղամավարության վճասները», որը երգիծաբանի հայտնի գործերից է՝ «Արիսողոն աղա», «Պահասաւար ալխրա» եւ մի շարք այլ ստեղծագործությունների հետ, որոնք նույնութեա թարգմանվել են Թուրքերին:

Ի նշանավորումն Արտավազդ Փելե-
ցյանի «Բնություն» նոր ֆիլմի ցուցադրության բացարձիկ իրադարձության, 27 տարվա մեջ առաջին անգամ «Կարտիե» հիմնադրամն իր կայսերում տեղադրած բոլորին հասանելի «Հանդիպում Արտավազդ Փելեցյանի հետ» նախագծով համրության ուսարությունը գրավեց մի կինոբեմադրիչի վրա, որի ստեղծագործությունը շարունակվում է մնալ շատ ժիշտանաչված լայն հասարակության համար: Կայայական ուսումնասիրության արդյունք հանդիսացող աշխատանքը կատարվեց արվեստագետի հետ սեր համագործակցությամբ: Այս աննախադեղայի նախագիծը բնում է բացարձիկ, սակայն նշանավոր կինոբեմադրիչի կյանքի ու աշխատանքի, որը, **Սերժ Դանեի** խոսքով, «կինոյի ճշնահի դասմության դաշտասող օդակն է»:

«Հանդիպում Արտավազդ Փելեցյանի հետ»-ը մի հետաղաքայլ հայացք է բենադրիչի գործունեության հաճարվաններին՝ Հայաստանում նոր ծնունդից մինչեւ «Բնություն» ֆիլմի ստեղծումը, որն առաջին անգամ ցուցադրվել է «Կարտի» հիմնադրանում 2020-ին: Ներկայացնելով Փելեցյանի ֆիլմագրությունը կազմող տաս շարժանկարները՝ այս հետաղությունը ծավալվել է հազվագյուտ վավերագրերով, դասմական լրասանկարներով, եւ արվեստի ու կինոյի աշխարհի մի շարք անձանց աջակցությամբ: Դա լրսարանում է այս առանձնահատուկ բեմադրիչի շուրջ առկա խորհրդավորությունը եւ նոր բնարական, ժամանակակից դրուս աշխատանքը:

«Կարտես» հիմնադրամի կողմից կազմակերպվող ականավոր գործիչներին նվիրված առցանց նախագծերին հաճախատասխան՝ «Հանդիդում Արտավագործ Փելթյանի հետ»-ը զարգացող նախագիծներ, որը կանոնավոր կերպով կընդլայնվի նոր նյութերով եւ կինոբենադրիչի գործունեության նախն տեղեկություններով:

Որդես այս նախագծի նախաբար երկու քաշառիկ կարծիք ներկայացնում են անձնական ընկալումներ Փելեցյանի վերաբերյալ: Տեսահարցազրույցում բեմադրիչի գործունեության վրա հետադարձ հայացք է գոյւմ ուրաջ վեց տասնամյակների նրա կինը՝ **Արիա Գալստյանը**, որը նախապարհած եղել է նրա ֆիլմերի մեջ մասի մրմարորոր: Կայ Արևի

Էղոյանը հայկական արճաներով կանադացի կիմոբեմադրիչը, այստեղ հրաժարակում է «Կարտե» հիմնադրամին գուցահանդեսի առթիվ Փելեցյանին հասցեագրված ուղերձը:

Միավոր Արտակազդ Փելեցյան,

Եր վերջեւ վերանայեցի Զեր ֆիլմերը, դրան ինձ առավել ազդեցիկ թվացին: Այս օրերին, եր կյանքին եւ հայրենի հողերի նման առեւտայի կորուսից հետո մենք հայերս, փորձում ենք ամոնել մեր վերթեն ու վերահիմնաւավորվել, ես միշտարկում եմ նրանով, թե ինչպիսի դարձու ու խորապես խորհրդավոր ձեռով եւ սահմանել մեր ինքնության կերպը: Պատկերի, ձայնի եւ բացառակարգես եզակի մոնաշի Զեր հուզի օգտագործումը ձեւավորում է մեր բարդ հոգեկերտչափի ուրվագիծը: Դուք վերցրել եւ մեր գիտակցության այլման շատ շերտ՝ ենթակերպվ դրամի Զեր հզոր դիտողականության ուժին եւ առօրյայի ու արտասպառի, բնականի եւ մեխանիկականի, անձնականի եւ ընդհանուրի հյուսածն դաշտերին: Զեր սրբազնության համար ուժին է առօրյայի առաջնականության ուժին առօրյայի առաջնականության ուժին:

ԶԵՐ աշխատանք հոյս եւ աղբելու ուժ է ամիսի մեջ զախօսված հոգիներին: Ես այնքան ընորհակալ եմ ԶԵՐ փայլուն վարդետության համար: Ես ընդամենը մի փոքր առողջ եմ «ՍԵՐԲԻ» սիեզերում, բայց ամենայն երևանականաց եմ՝ վահ-

« հանդիպում Արտավագի Ոելեցյանի հետ»

Ված ուսանող լինելու համար: Շատ ընթացակալ եմ: Առնմ էգոյան».

Արտավազող Փելեցյանը ծնվել է 1938-ին Լենինականում, մի քաղաք Խորհրդային Հայաստանում, որը մասամբ պետքել է 1988-ի Երկրաշրջից, իսկ 1991-ին Երկրի անկախացումից հետո վերանվանվել է Գյումրի: Դասակ է առել Կիրովականում (այժմ՝ Վանաձոր), որտեղ սացել է Տեխնիկական կրթությունը աշխատանքի անցնելով նախ որդես նետաղագրի, այնուհետև՝ գծագրիչ: Իր աղաքա կնոջը՝ Արդա Գալսյանին, հանդիմել է Կիրովականում:

1963-ին Փելքչյանը թողեց իր հայրենի Քայաստանը եւ հաստավեց Մոսկվայում։ Նա որոշեց ընդունվել ՎԳԻԿ հետինակավոր կինոդրայոց, որի նախկին ուսանողներից են Եղիշ Աբրամյանը, որի գրծիչներ՝ Անդրեյ Տարկովսկին, Սերգեյ Փարաջանովը, Ալեքսանդր Սոկորովը եւ Անդրեյ Կոնչալովսկին։ Նա այնտեղ ուսանել է 1963-1965 թթ., իր դիմունը դաշտունադես ստանալով 1971-ին «Մեն» ֆիլմով։ Այս կինոնկարը դիտելուց եւ երկար հանարկումներից հետո հանձնաժողովն աննախադեմ որոշում է կայացրել նրան ընորհելու եռակի աստիճան՝ ֆիլմը դիտարկելով որպես վավերագրական, գեղարվեստական եւ եր-

ռուսատեսային աշխատան:

Այս դրվագն ինմինին լրաբանում է Փելթյանի աշխատանի եզակի դիրք՝ կիմենատոգաֆիական ժանրերի դասական գործառնության առաջընթաց:

1960-ականների ամենաբույն շօջանում Փելեցյանը շարունակեց ԽՄԴԱ ում ավանդադարձ արվեստագետների կողմից մի խանի տասնամյակ առաջ կինեմատոգրաֆիայի աստղաբեզում սկսված ավանդական փորձարարությունները, որոնք անսպասելիորեն կատեցվել էին 1930-ականներին խորհրդային ռեժիմի կողմից դարտադրված նոր գեղագիտական չափորոշչեների դաշտառով։ Կինոյի դամնությանը բազանույակ ռումինացի կինոբեմադրիչ Անդրեյ Ռիխան բացառում է Փելեցյանի կաղը ռուսական հեղափոխության ծնունդ մեծ փորձարարներ՝ Ալեքսեյ Բավրովին, Եվգենի

առարևսեր Սերգեյ Ելցինության, Ես պիտի
Ծովի եւ Ձիզա Վերտոնվի հետ: Որպես
Կառլոսուիկի Կինոինստիտուտի Արվեստի
եւ Մեդիատեխնոլոգիաների կենտրոնի
նախկին մասնակին, Ոյլիկան «Կարտի»
հիմնադրամի հետ ձեռք ձեռքի սված մաս-
նակցել է Փելեցյանի «Բնություն» ֆիլմի
առաջդրությանը:

կանալ զանկացողները դեմք է դրանց ար-
մասները փնտեն նրա ուսանողական
շրջանի որոնմաններում, սկսված 1963-ին,
ՎԳԻԿ-ում: Այստեղ է Փետչւանը բառ-

Դրագ «Բնություն» ֆիլմից

հայել 1920-1930-ականների խորհրդային ավանդարդ կինոյի դասականներին եւ բուհերին է շարունակել այդ փորձարկումները սկսելով այնտեղից, որտեղից նրա նախորդ ները սիդմված էին դադարեցնել իրեն արվեստագիտական դրամունքները սասի նյան գրաֆիկության ներք: Այսդիսով, առ որոշովին ակներեւ է Սերժ Դամեի հայտարարության նշանակությունը, որ Փելթշա նը «կինոյի ճշմարիք դատմության մեջ դակասող օղակն է»:

Եթասարդ կինոբեմադրիչ՝ կինեմատորաֆիլմական նորենչիզմի ակումբներին վերադառնալու ներշնչուումն առաջն հերին կապված էր յոթերորդ արվեստի ընույթի հետ կապված հիմնարար համացերին դասախսան գտնելու դահանցիքի Մարմի ընդգրկեցին, օրինակ, Ելզենա Տեյմի՝ դասկերի եւ երաժշտության միջեւ կապը, որն իր զագարնակետին էր հասել «Ալեսանդր Նեսվի» (1938) ֆիլմի սարգամարտի ժամանականում, նաև նոր կինոժամանր՝ մոնտաժային ֆիլմի, արխիվայի հյութերից ընձեռնված հնարավորությունների մեջ, որը սկզբնավորեց Էսֆիր Չուլյանի դասկերեց իր գլուխգործոց «Այօր» ում (1929): Բայց իրական մեկնարկայի համար այս համար այս առաջնական մասը անհաջող է համարվում:

Կետը Եղավ Զիգմ Վերտովի «Կինոխցիկ լով ճարդը» (1929), որը հաստատեց Կինոաչի մանիֆեստի դրույթը, ըստ որի ֆիլմն ավելի շատ իմբոնուրույն լեզու է: Ինը գրականությունից սկիզբ առած ճարդը բան, ինչը ես հայտարարել էին ռուսական ֆորմալիզմական դրորոցի ժամանակակից բանները: Այս բոլոր օրինակներում նույնացնելու համար մասքանիչ է կառուցվածքում առանց բարեկարգ պահանջման:

այլու իր և խարիւն։
1992-ին «Ստորևմ» հրատարակվացրոցում Փելքչյանն ասել է Ժան-Լյու Գոդարին. «Դաճախ ասում են, որ կինոտարբեր արվեստների հաճակցության առյունիք է, բայց կարծում եմ, որ դա սխալ է Ինձ համար այն հասնում է մինչեւ Բաթելոնի աշարակը, նախքան լեզումերաժամունքը։ Տեխնիկական դաշտաներով, այն ծագեց մյուս արվեստների հետ, սակայն, ուս էության, այն նախու

Այս նոյականութեան գարգարեց իր սեփական մեթոդը, որն անվանեց «տարածական մոնտաժ»։ Այսիսկ նա յուրացրեց մի բանաստեղծական լեզու, որը բառացիութեան համընդիմանուր է, դրա ոչ մի բաղադրիչ տարր՝ ոչ դասկերը, ոչ երաժշտությունը, թարգմանության կարիք չունի։ Այսիսկ լեզուն կյանք է տախու յուրաքանչյուր բանաստեղծի երազին՝ շօջանցելով ուրիշ լեզվով վերաւարդպելիս հնարա-

Վոր աղջատումները: Ահա ինչու է Փելթ-
ցանի գործը բնույթով հարում բանաս-
տեղծականությանը: Եվ ինչողես յուրա-
խանչոր մեծ բանաստեղծ Փելթցանը
միշտ գործ ունի մեծ թեմաների հետ: Նա
երեք ֆիլմ է Ակարել իր երկրի դասնության
վերաբերյալ: «Մենք»-ում ներկայացնում է
հայ ազգի ողբերգական ճակատագիրը:
«Վերջը» փոխարեռություն է՝ ցույց տալու
համար Հայաստանի ծանադարից
խորհրդային ժամանակաշրջանով, որը
դիմում է որպես երկար թունել, որը ելի՛ն
հասնում է լրացնել: «Կյանքը» գովարա-
նում է 1991-ին անկախության վերա-
հաստատման հետև Հայաստանի վերած-
նունդը: «Տարվա եղանակները» հովվեր-
գական ներքոն է՝ նվիրված մարդկանց եւ
բնության վաղեմի հարաբերությանը,
մինչեւ «Բնակիչները» ուշադրությունը
սեւում է մոլորակի կենդանիների բնա-
կեցումների վրա: «Մեր դարը» դրոմոլո-
գիայի, Պոլ Վիրիխոյի արագության եւ ա-
րագացման տեսության ներզգացական
դասկերում է: Եվ վերջապես, «Բնու-
թյունը» լրաբանում է բնական ուժերի
շարժի եւ մարդկության միջեւ անհավա-
սարությունը:

Ֆիւս այսպես ինչպես մեծ դոկտին է միշտ սահմանակցում փիլիսոփայությանը, Փելեցյանի ֆիլմերը գերազանցում են հոլովանությ՝ ի վերջ հասնելով տևական մակարդակի: Դրանք չորրորդ անձնական դերանում են առաջարկում: «Տեսակետը», տերմինի տեխնիկական իմաստով, «նս», «դր» կամ «նա» չե, այլ զուտ կինոաչքն է: Փելեցյանի կինոդրախան կարողանում է իրազորել Վերսովի «Կինոաչքի» երազանքը սախցիկի դարձ սեւեռնան վերաբերյալ: Այս կերպ ռուսական ավանդարդն ի վերջո կատարում է իր առաջարդանքը, եւ Փելեցյանը, որը կամքում է անդունդը, դադարում է «Պակասող օղակ» լինել, եւ իր տեղն է գրավում մեծ դասականների կողմին, ինչին որ կոչված էր Երիշասարդ սարհիք:

ԱՐԵՎԻ ԲԱԽՉԻՆՅԱՆ

Ամերիկյան գրող, խմբագիր Ելիս Ջե-
լեփիրյազը ծնվել է 1941 թվականին,
Բեռլինում, գերմանացի հոր եւ հայ մոռ
ընտանիքում: Սայրակյան դատր՝ Արտա-
շես Արենյանը (1878-1955), 20-րդ դարի
առաջին կեսի ականավոր մատուրա-
կաններից էր, Սանուկ Արենյանի եղբա-
րորդին: Նա դրկտորի կոչով է սացել
Գերմանիայում, այնուհետև դասավան-
դել է Բեռլինի եւ Սյունիսի համալսա-
րաններում: Ի թիվս այլ աշխատություն-
ների՝ հրատարակել է գերմաներեն-հայե-
րեն հերականություն եւ բառարան, իին եւ
ժամանակակից Հայաստանի բարեկա,
թագմանել է Գյորեթին հայերեն եւ հայ
գրողներին՝ գերմաներեն: Եղել է նաև
Հայաստանի Առաջին Հանրապետության
խորհրդարանի անդամ:

1951-ին տաճանայա Ելիսը մոր եւ կը-
սեր frnջ՝ Մարգիհի (հետազոյում՝ Մար-
գիս Դավարաբեսյան) հետ զաղթել է
ԱՍՍ: 1963 թվականին ավարտել է Կայի-
ֆոռնիայի Բերդիի համալսարան՝ սո-
ցիոնիզմայի եւ Մերձավոր Մրեւելիի ու-
սումնասիրությունների մասնագիտու-
թյամբ: 1970-ին ամուսնու եւ երկու զա-
վակների հետ Տեղափոխվել է Նյու Յորքի
նահանգի Փրիմարոն հաղաք: 1978-2002
թվականներին աշխատել է որդես
Փրիմարոնի համալսարանի hrwarsarwak-
չության ավագ խմբագիր եւ դարձել մի
հանի գրեթե հեղինակ ու խմբագիր: Ելիս
Քելենիրայզն այժմ բնակվում է հյուսի-
սային Կայիֆոռնիայի Նովատո հաղա-
րում...

- Սիրելի Ելիս, ես ձեր մասին առաջին անգամ իմացել եմ ձեր մորից՝ հանգուցյալ տիկին Ռուզան Աբեղյանցից (որից ստացած նամակները դահում եմ սիրով եւ ակնածանով): Դժուակոր 1996-ին նա ինձ ուղարկեց ձեր առաջին գրի՝ «Մեջքերելի Եյնտեյն» առաջին հրատարակությունը, որը հետագայում թարգմանվեց շուրջ 25 լեզուներով: Ես ուրախ էի կարդալ այդ գիրքը, որը բացահայտեց Ալբերտ Եյնտեյն մարդու առաջնահատ կողմերը: Այն հետագայում ունեցավ երեք լրացված հրատարակություն, դուք նաև կազմեցի Եյնտեյնին ուղղված երեխաների նամականի, մեծ գիտնականի գրությունների մատենագիտությունը եւ նրա կենսագրությունը դատանիշների համար՝ գրված Թթւառու Լիփստոմբի հետ: Ձեր գերմանաներենի իմացության, ինչպես նաև գրելու եւ խմբագրելու հմտությունների շնորհիվ դուք դաշնամար մարդկանցից մեկը, որըն Ընդատեցին ի հայս բերել Եյնտեյնի կյանքի, ժառանգության եւ անհարականության նախկինում անհայտ կողմերը: Եյնտեյնի հետ կաղված 42,000 փաստքերից որքա՞նն է ներկայացվում այս պատճենին:

- Արծվի, հրաշայի է այս հարցագրույցն անել ձեզ հետ: Առաջին ու վերջին անգամ մենք հանդիպեցինք 2003-ին, Փրիմարտոնում, ինչը մեզ հնարավորություն սկզբ գրուցելու մեր ընտանիքների եւ գուցե նաև՝ Ենուստյանի արխիվի ուրոց հմ Երկարամյա աշխատանիք մասին: Դժվար է գնահատել, թե արխիվի բանի՛ տոկոսն է առկա իմ գրեթում: Արխիվային փաստաթղթերի մեջ մասն արտացոլում է գիտնականի աշխատանիք բարդությունը, անհարականությունը ու նրա աղբած ժամանակը: Այժմ հազարավոր ավելի փաստաթղթ կա, բան 43 տարի առաջ, երբ ես լայտաստեցի արխիվի նախնական համակարգչային ցուցակը, որի հիմքը դրեց դրոֆեսոր Զոն Սթեյչելը: Իմ գրեթում ես փորձել եմ փոխանցել Ենուստյանի ուսագրակ կյանքի որոշ դրվագներ, որոնք իմ գրեթը սղագրվելու ժամանակաշրջանում կարելի եր գտնել արխիվում: Ես ոչ ֆիզիկոս եմ, ոչ էլ գիտության լայտարան, ուստի իմ գրեթը ստուգվել

Են մասնագետների կողմից, բայց գրված
են լայն լսարանի համար: Եյնունը ոչ
միայն ֆիզիկոս էր, այլև հումանիստ,
խելացի բաղավական ակտիվիստ, ուներ
մի շարժ հետաքրքրություններ՝ փիլիսոփա-
յություն, երաժշուություն, ձանապարհու-
թություններ եւ ծովագնացություն, իսկ
որպես ժամանց սիրուած էր թիավարել:
Նրա անունը հայտնի է ամբողջ աշխար-
հում, նրա մասին կան բազմաթիվ ա-
ռաջադիմություններ, որոնք գիտնականները փոր-
ձում են տարրարաններ:

- ԵՎ «Ենթեյի մասին ձեր գրեթի «լսակը» եղավ «Ենթեյն հանրազիտարանը», որը լուս տեսավ 2015 թվականին՝ երկու համահեղինակների հետ...

էին գիշերներն անցկացնել հյուրանոցում: Բայց իմ մի զարմուհին եւ նրա ընկերն ինչ-որ կերպ կարողացան թույլավորություն ստանալով (կամ միգուց՝ առանց դրա)՝ մեզ տանել բաղադրի դուրս՝ իրենց նախընտրած ռեսորտանը մի բավականին հեռավոր, օյուղական վայրում, ավելի հեռու, քան մեզ, ըստ էության, թույլատրվում էր զնալ: Մենք կարողացան նաեւ ինքնուրույն գրոսնել Երեանում եւ օրջել մետրով, այցելել Ծիծեռնակաբերդի Տեղասղանության մեջող հոււսահամալիրը եւ մի բանի գեղեցիկ եկեղեցիներ, որոնցով հայտնի է Յայաստանը: Մեզ հաջողվեց այցելել մեր զարմիկ նկարիչ Սիեր Արեյանին՝ Մանուկ Արեյանի որդուն, որը մեզ տարավ տասկե-

Ելիս Քելեփրայզ. Խորք արմատներով՝ երկու մշակույթում

- Այս, ինձ թվում էր, թե օգտակար կիրար ունենալ մի փորիկ, «գրասեղանի» հանրագիտարան, որը կամփոփեր Եյստեյնի կյանքի հիմնական որվագները: Ես հաճախ ցանկացել եմ նման տեղեկագիր ունենալ, երբ կատարում էի ռատումնասիրություններ և ժամերով բազում փաստներ էի որոնում: Եյստեյնով հետարքրվողներն այժմ կարող են արագ գտնել փաստեր նրա կյանքի, ընտանիքի, գործընկերների, աշխատությունների, գործունեության, մրցանակների, հետարքրվությունների, հարաբերությունների եւ այլնի մասին: Երկու էյստեյնագետ գիտնական ընկեր, մեկը դասմաքան, մյուար՝ ֆիզիկոս, որոնք աշխատել էին Ալբերտ Էյստեյնի հողվածների ժողովածուների հասուների վրա, հաճախ այնեցին միանալ ինձ այս նախագծում ես խնբագրել էի մինչ օր հրատարակված տասնինգ հասրեները եւ այդդիսով հետևությանը էի գտնում փաստերը: Հանրագիտարանը լուս ընծայեց Փրիմարդության համալսարանի հրատարակչությունը: Կարծում եմ՝ մեզ հաջողվեց ներկայացնել առավել օգտակար տեղեկավորությունը, այդ թվում՝ մի բանի հետարքրական արխիվային փաստաթրթերի եւ լուսանակարների մեջ:

- ԶԵՐ ԱՇԽԱՏԱՆԻՒՋԻ ԿՏՐՈՒԿ ԱՆԳՈՒՅ
ԼԿԱՏՎԵՆԻ ՃԵՐ ՀՆԵՐԻՒՆ: ԼԻՆԵԼՈՎ ԱՆ-
ՀԻԱԳ ԾԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴ՝ ՊՆՍ ԱՎՏԵԼԵԼ ԵԲ
ԾՈՒՉ 45 ԵՐԿԻՐ: ԵՍ ԾՈԿՆԵԽ ԾԱՅ ԵՄ
ՍԻՐՈՒՄ ԾԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԵԼ ԵՒ ԻԱՍԿԱ-
ՆՈՒՄ ԵՄ, ՆՐ յուրաքանչյուր ԵՐԿԻՐ ՈՆԻՒ
ԻՐ ԻԵՏԱՖՐԻԹՈՒՆԸ, ՔԱՅԸ, ԱՅՆՈՒ-
ՄԵՆԱՅԾԻՎ, Ո՞Ր ԵՐԿԻՐՆ Է ՃԵՔ ԻԱՄԱՐ Ա-
ՐԱՎԱԼԵ ԱՐԱԲՆԱԿԱԽԱՏՐՈՒՄ:

- Ընորհակալ եմ իմ սիրած զբաղմուն-
ի մասին հարցնելու համար: Իմ կարծի-
ով, լայնամասշտաբ ուղեւորությունները
նույնանձնութեան կարեւոր կրթական գործունեու-
թյուն են, որքան բազմազան գրեթե կար-
դալը: Ինձ միշտ հրապուրել են օսարն ու
անհայտը, ինչը ես ճանապարհորդու-
թյան, այնուև էլ զբաղվելիք թեմաների
մեջ: Զատկան առաջ առաջ ես հասկա-
ղութեան հետաքրքրվեցի աշխարհի այն հեռա-
վոր մասերով, որտեղ շատ շեն ցանկա-
նում այցելել: Նաեւ լինելով վայրի բնու-

արեցի, քայլ դա տակավին իմ ամենա
հիշարժան ուղևորությունն է: Բայց մենք
վայրի մեծ կատուների չհանդիպեցինք
միայն տեսան քարի մի հսկայական
հետք ցեխի մեջ: Ուղեվարներից մեկը
գիլու լցրեց այդ հետքի վրա, դատաստեղ
ձուլված ու հետազայում սվեց ինձ: Մենք
նաեւ սիդոված եղան քարձանալ ճանա
դունական ծովի Երկայնքով ձգվող ժայռ
ո՞ւ՝ մեր հետազոտող տարածում եղած
բարձր այլիների դաշտառով, եւ կարծուա
եմ, որ սա կարող էր լինել իմ հասուն
կյանքի ամենից վախտենալի փորձը: Ես
մանրամասն օրագիր եմ գրել այս ուղևոր
րության ժամանակ, ինչողև նաեւ չա
փահաս զավակներին հետ Բուսվանա
Մոնղոլիա եւ Չինաստան կատարած հա
հետազա ուղևորությունների մասին: Չին
շարժան էին նաեւ Իրանը, Պերսիկ Ասա
զոնյան ավազանը, Յնդկաստանը (Երկու
անգամ) եւ Ուգրեկստանը: Թերեւ հիմ
ւես, որ ինձ հաղորդակցեցիր ո՞ւ մի ծա
նոթի Երածուագետ Ալեքսանդր Զուման
կի հետ, որին հանդիպեցի Տաքենդրում
ինձ նաեւ դուր եկան Ռուսանդան, Քե
նիան, Բուսվանան եւ Նամիրիան՝ Վայ
րի կենդանիներ տեսնելու հնարավորու
թյան առողջությունը: Ռուսանդայում, ես եւ մի
ընկեր, արկածախնիքների եւ բեռնա
կիրների մի փոքր խմբի հետ, անձեւու եւ
դանակին քարձացան մի զարիքավո
լեռ, որը գտնվում էր Կոնգոյի Դենուկա
տական Դանրադեսության սահմանին
Եվ այս ամենը՝ լեռնային գորիլաների
ընտանիքին սված մեկժամանց այցի
համար: Բեռնակիրները հրացաններ էին
կրում, քայլ ոչ թե գորիլաներից, այլ կոն
գոլեզական դարտիքաններից ու որսա
զորերից մեջ տարբառական համար

-Ելիս, դուք եղել եք նաև ձեր մոռ
երկրում, եթե այս դեռ հորհրդային
կայսրության մի մասն էր... Այդ ուղետ
պրոցեսի մասին եք, խախե՞:

-իհարկե, հայաստանյան այցը նոյն դեռ հիշարժան էր: Ես լսել էի մի խոնը հայերի նասին, որն 1986-ի սեպտեմբերին այնտեղ գնալու թույլտվություն էին ստացել, եւ որուեցի միանալ նրանց: Դեռ ոտք մայրս եւ փուրս նոյնդես որուեցի գնալ: Արամանահատուկ փորձառություն է՝ առաջին անգամ ընչել այն օդը, որը դարեւ շարունակ ընչել են նախնիները: Նոյն զգացողությունը ես ունեցա նաև ավելի ուշ, երբ 1990-ականների սկզբին այցելեցի Բեռլին, որտեղ այժ էի բացել Հայաստանում, իհարկե, մայրս շատ ավելի զգացնում ային էր, քան ես ու Մարգարիտը: Մայրս կրկին Երևանում էր, որտեղ անցկացրել էր իր մանկության մի բանի տարիները: 1966-ին նա արդեն կատարել էր իր առաջին այցը: Նրա բազմաթիւ հարազաններից մի բանիսը եկել էին հյուրանոց՝ հուզումնառած հավաքույթի եւ իսկ ու Մարգարիտն տեսնելու: Մեզ իհման նականում թույլ չէին տալիս բաժանվել մեր խճից եւ ուղեկցողություն, դահանջութ

րաւրահ, որտեղ ցուցադրվում էին Օրա Ականներից շատերը: Մեկ այլ զարմիկի փոքրիկ բնակարանում մենք վայելեցինք օժեղ ընթիրի եւ հիանալի հյուրընկալություն: Մայրս շատ ավելի հոգվեց, եր այցելեցինք Թրիլիսի, որտեղ նա ծնվել էր եւ, ինչուս նշված է իր հուշագրության մեջ, անցկացրել էր իր վաղ մանկության ամենաուշախ տարիները: Նա մոտ յոթ տարեկան եր, եր դապա՛ Արտաւու Արեդյանը, Առաջին հանրապետության օրով դարձավ խորհրդարանի անդամ եւ ընտանիքով տեղափոխվեց Երևան: Դրանից հետո նրա կյանքում շատ վայրիվերումներ եղան. չիր տարի անց՝ արտագաղք Գերմանիա, դաշտազմ, անուսնություն եւ անուսնալուծություն, իսկ հետո Մարգիսի եւ հնձ հետ արտաօտք՝ Ամերիկա:

«Ըստհակուր ծնուլնող, Հայոց է Ռիլ»

գրողների միության

Տիկին Վայսրախի եւ ընդհանրամբ հայկական հարցերի հետ առաջին անգամ ծանոթացել է 2013-ին, երբ Զյուլ Շում ներկա է գտնվել Գերմանիայում աղասան գտած թուրք գրող Դողան Ակի հանլիի «Աննայի լրությունը» դիեսի ներկայացնանք եւ ճամփարկցել դիեսի բննարկմանը՝ ներկայացնելով Պիտի Եսը Սարբիա անունով թուրքական ազգայինական շարժման ակտիվիստ միացած աղջկա մասին է, որն իր մոր մահվանից հետո միայն բացահայտում է իր հայկական ակրոնիները եւ դայլարում է համարվել իր նոր իմանության հետ։ Դան Դինի սովորության միջադեպը նրան առաջնորդում է դեռի 1915-ի ցեղասուր նույնությունը։

Պիեսն ու հետագա բնարկումների այնքան մեծ տպավորություն են գործում ու դաստիարակությունը ուղղված է առաջնահարց պատճենների հայոց պատմությանը:

Նագործակցության ծրագիրը: Առաջիկ ժամանելու հրատարակելու է իր գիրքը, որը կազմել եւ խմբագրել «Դայլկալան ակադեմիական ընկերության» (Գերմանիայում աճենահիմնական կազմակերպությունը) սնօթեն, իր գործընկեր Ալբա Օրդուչսանյանի աջակցությամբ: «Wurzeln in der Luft: Volkermord unter Lebenssspuren» (Արմաներ օդում: Տեղականությունը եւ հառնելու ունահելությունը) խորագրով հանրական գեղասարակությունից փորձագործ հաջորդական սերունդի ներկայացուցիչների կողմից գրված անձնական դասմություններու ժողովածուն: Զայերից բացի գրություններ ունեն նաև հոլյու, ասորի եւ գերմանացի անձնավորություններ: Գիրքը գերմանացի հասարակությանը իրազեկելու նյատակ է հետապնդում, ծանոթացնում է նրան հայոց դասմության եւ մշակութայի հետ:

Տիկին Ռիխը դրանից առաջ տարբե
միջոցառումներ կազմակերպելով գե
մանացիներին է ծանոթացրել Կոմիտա
սին, Պարույր Սեւակին եւ մի շարժ ա
անվանի հայ մասվորականներին:

«Այլ հանգամանքներում մենք ավելի դաշտած ձեւով կնշեինք Հայոց Ռիխ»

A black and white photograph of a woman with long, wavy, light-colored hair and glasses, wearing a white scarf. She is speaking into a microphone, which is positioned to her left. The background is dark and out of focus.

80-ամյակը, հայկական կոնյակով, խորվածով, երգով ու դարով, բայց համապատակի սահմանափակումները սիմբուլ են մեզ մեր բաժակները թեկուսի հեռվից բարձրացնել, ընորհավորել նրանք եւ ընորհակալություն հայսնել այս ամենի համար, որ նա կատարել է մինչ օրս եւ գանկանալ բաջառողջություն, ուստի եւ եռանդ շարունակելու իր հայանդասագործունեությունը»: Այս խոսերով եւ ավարտում իր հոդվածը Մուրիել Սիրաֆ Վայրախը:

Անգլ. բարզմանեց

Վահե Պերպերյանի վեալ ֆրանսերեւ

რომ: სკარახანები է აღსენ
წან 30 ამნერჩეულ ცარტან
კარნეტომ, ზაფასანიოდ ხ
აქელი ხანძხა է ხეხელ ხაეტენ
ხეგჩალკან მნენამნერეკავა
გოლმნეროვა «ხაელი», «სახე»
«სალაქინ», «სალაჯინ», «ხ
ებ» ხა აქელ: შეაგებელ է «ფრეჩი
ანილავარე» არცავებულ ღრეულება
ანილავოდ იუსტი ხანტე ცა
ხაორზნან:

Թարգմանչուհին Հուրի Վարժապետական Պետրոյանի հասակակիցն է: Ծնվել է Մարտիկոսյան քուն, նախնական կրթությունը ստացել է Ծննդավայր Կասար լանկայի ֆրանսիական ավագությունում, որից հետո Տեղափոխվել է Ֆրանսիա եւ դեղագործություն ուսանել Մարտիկոսյան: Մինչ այդ «Պարանոտեղական» հրատարակությունը նրա ֆրանսիական աշխատանքները պահպանվել են առաջարկություններում:

Նակների գործերից, 2010, Անահիտ Մամիկոնյան (Տիգրան Մամիկոնյանի դուստր), Արա Գյուլերի «Սառած՝ ղաևկերների վրա» (2013) եւ Թեոդիկի «Յուշական 1915 Ապրիլ 24-ի» գրեթեը (2015, Վերջին Երկուամբ՝ **Ալիս Տիգրանյանի** հետ):

«Պարանտեղ» իրատարակչությունը մինչ այդ ֆրանսերեն թարգմանությամբ լույս է ընծայել հետեւյալ հայ արձակագիրներին՝ Գրիգոր Չոհրապ, Տիգրան Չյոլյուրյան, Երվանդ Օսյան, Եղիշե Զարենց, Ավետիք Սիարնեան, Կոստան Զարյան, Դամաստեղ, Վահե Օօվական, Պերճ Զեյթունցյան, Գրիգոր Պըլյան, Միահանդիք Հայուն:

Արած Դաշյան եւ այլս:
Ի դեմ, «Պարանոտեզի» հրա-
սարակած սուլանցի գրող Թա-
յեբ Սալեհի երկու վերջի տարի-
կին որմես ձեւապորում օգտա-
գործվել են Մարտիրոս Սարյանի
կտավների վերամությունները:

⇒ P Բայց մենք սերտեցին հայոց այրութենչը ու սովորեցին գրել դարձ նախաղասություններ, իսկ Մարգ-

ՏԵՇԱՅԻ ԱՎԵԼԻ ՀԱՎ Է ԽՈՍՔԱՆ:
- ԶԵՐ ԵՐԵՎԱՐԴՈՒԹՅԱՆ ՏՐԻՆԻՑԻԱՆ
ԴՆԻ ԱԵՐԳՐԱՎԿԱԾ ԵՎ Եղել ԱՄԵՐԻԿԱ-
ՀԱՅ համայնքի կյանքում: Քիչում ես
1960-ականների ամերիկահայ մամու-
լում գերաներենից անզերեն հայկա-
կան հետիաբների՝ ձեր կատարած
թարգմանությունները: Քետարդրական
կինի իմանալ այդ գործունեության

մասին:

- Այս, Ամերիկա գալուց հետո մենք հայ համայնքի մաս կազմեցինք: Ես միացա Սան Ֆրանցիսկոյի Հայ երիտասարդների դաշնության (ՀԵԴ) ղատանիներին, իսկ հետազյում՝ ավագներին: Չոլեջի տարի ներին ես ՀԵԴ-ի ակտիվ անդամ եմ եւ մի անի ղաւառն զբաղեցրի, այդ թվում ՀԵԴ-ի Արեւամյան ափի խորհրդի նախագահի: Որպես ղաւայրակ ներկա եմ գտնվել Արեւայան ափի ազգային համաժողովներին եւ այս կերպ ծանոթացել Ամերիկայի այլ պայրերի հայկական համայնքների հետ: Նաեւ երկու անառ որպես ճամանակակից եղի: Ենթադրությունը այս է, որ այս պայ

սեթսի «Արմենիա» ճամբարում, որտեղ
յուրաքանչյուր խորհրդատու ուղղողում է
մի խումբ Երևաների գործունեությունը՝
ԴԵԴ-ի հմ մի բանի գործընկերների հետ
դեռ շարունակում եմ ընկերություններ
Բայց լինելով կես գերմանուհի՝ ես միշտ
իմնության խնդիր ունեի, բանի որ «հայ
լինելու» ճնշումները օս են, իսկ եր-

Ի՞նչ վերաբերում է հայ ժողովրդական հեթիքաթներին, դասուն դրանից թարգմաներ եր հայերնից գերմաներեն, որոնց մի մասը, հավանաբար, ստագրել է գերմանական թերթերում: Եթզ դեռ երեխա էի, մայր դրանից ցույց սվեց ինձ: Ես կարդացի, սիրեցի եւ որոշեցի գերմաներենից թարգմանել անզերեն: Մայրս առաջարկեց դրան ներկայացնել հայկական թերթերին, մի քանիսը ստագրվեցին մի քանի սարի անց: Մեծ սարիփում ավելի շատ հեթիքաթներ են թարգմանել եւ մտադիր էի դրանից ստագրել առանձին գրեպի, քայլ հետո իմացա, ու մենք երկու ետքին այս աշխատանքում մասնակի են մենք:

զործեր եւ հրաժարվեցի այդ գաղափս
րից:

- 2021 թվականին նոր գրքի եւ ճանապարհորդութեան ծրագարեր ունե՞մ:

- Նոր զիրի ծրագիր չլունեն, համենա դեմու՝ Եյնտեյնի մասին: Նրա մասին գրել շարունակելու դրդապատճառն առ դեմ անհետացել է, նանավանդ որ ես ի ռացել եմ իմ գործընկերներից: Ինձ խնամքը էլ էին համահեղինակ դառնալ Երկրու աշխարհամարտից հետո տեղահանված հայերի եւ Գերմանիայում գտնվող նրան ճամբարի Վերաբերյալ մի գրի, բայց վեր ջերս հասկացա, որ այդ թեմայով որոշել հերիխնակ չէմ կարող հանես զալ: Ես արդեն գնել էի Եվրոպայում հետպատճեն բազմյան տեղահանվածների մասին և բանի զիրի եւ հետարքրված էի այդ թեմայի յով, ուստի առաջարկեցի համագործակցութել այլ կերպ: Փոխարենը որոշեցի փորձ ունենալ իմ սեփական ընտանեկան դատարանում, ինչպես հաճախ անում եմ իմ տակա բժիշկների համար: Պատասխան անհանդատ է այս գործության մեջ:

Ի իմ մի գերմանացի զարմիկն ինձ հայս-
նեց, որ իր հանգուցյալ մոր թողոնի մեջ
մի տուփ իին նամակներ է գտել: Դրանց
մեջ կային մորս, հայ տաշիկին եւ հրո-
նամակները՝ մորավրոց եւ գերմանացին
տաշիկիս՝ 1946 թվականից մինչեւ 1951-ը,
երբ մենք հեռացանք Գերմանիայից:
Այդ նամակներից մի բանից սրամձնիկ
էին, բայց դատասխանում էին անդա-
սախան մնացած իմ որու հարցերի:
Նաեւ իմացա, որ հայրս, որին միայն մեկ
անգամ եմ հանդիպել մեծ տարինում, դա-
տերազմից հետո դարձել է դացիֆիս:
Այդ տուփի մեջ եր նաեւ մոր՝ 1931-1932
թվականների գերմաններն օրագիրը, երբ
նա ժննելում լեզուներ եր ուսանում: Կար-
ծում եմ, որ այս գանձարանը լավ նյութ

կտա հուշագրության համար:

Ինչ վերաբերում է ուղետորություններին, ովք գիտի, թե ինչողևս կընթանա այս սարդին: Անցյալ տարվա աշնանը մի զններոց հետ նախատեսում էին Հայաստան մեկնել, ինչն իհարկե, անհնար դարձավ կորոնավիրուսի դաշտառով: Միգուց այս տարի կրկին հնարավոր կլիմի մեջ արկածներ իրականացնել: Ես ինձ դեռեւս դաշտում եմ գործ պահուած կամաց:

ԵԱՀՐ ՅԱՆ

Այսօնական բորենիների դեմ նոր է սկսվում

«Իմքայլականների» ցինզօմն այն ասիհճանի է հասել, որ նորաթուն դասգամավոր Եմա Պայտանը համարձակություն ունեցավ հայտարարելու, թե զի՞ված եւ գերեվարված զինծառայողների ընտանիքները հիմնականում չեն մեղադրում Նիկոլ Փաշինյանին։ Ֆեյքֆաքրիկան ամիսներ շարունակ անարգանի սյունին էր գամում այն ծնողներին, որոնք մասնակցում էին ընդդիմության միջնագներին եւ դահանջում դատասխանավորության Ենթակել իրենց զավակների սպանության մեղադրություն ու հորդում Փաշինյանին հեռանալ։

Մարդու մարմնով սարսուռ է անցնում, երբ կարդում է, թե նիկոլայաց ճեմերի ծամբարն ու ֆեյքաքրիկան հային-յանիների, ծաղրանի ինչ բաշամբեր են օգտագործում՝ փորձելով լուցնել զոհվածների ու գերեվարվածների հարազաններին, թե՛ զնացե՞ տուն ու ձեր լացը լացե՞, Նիկոլի հետ գործ չունե՞, մի խառնվել բաղավականությանը:

Լրավաճիղոցներն ու սոցական լուսաբառները մեջ հերոսների սիրածները, անձնազրության դաստիքները: 5000-ից ավելի անհատական դաստիքներ, ողբերգական դիմվածներ ու հերոսապատճեններ կան՝ մեկը մեկից փառադիցնող, մեկը մեկից վեհ ու անանձնական: Դամաշխարհային կիմետրատորաֆիան մի ամբողջ դար փառահեղ ֆիլմերի նյութ ու թեմա ունի՝ հանձինս մեր դեռասի դատանիների առաստեղական սիրածների:

18 սարեկան Գարիկը չի լսել հրամանաւարի «նահանջ» հրամանը, ինքն է հրամայել՝ ես բուրժերին կղահեմ, զորքը հետեւ կողմից արագ համեմ: Եվ գմբացրող Գարիկն իր վրա է վերցրել թշնամու կրակը՝ փրկելով 120 զինվորի կյամբ: Զոհվել է՝ ապրեցնելով 120 հոգու, վառ դահելով 120 ընտանիքի տան ճարագ, թույլ չտալով, որ 120 մայրերի աչերն արցունութեն, մինչդեռ իր 40-ամյա մայրը վեցից խելազարվում է արդեն: Գարիկը ծնողների միակ օպավակն էր: Մայրը ույն է որդու մեղալն ու ասում՝ ես չեմ ուզում հերոսի մայր լինել, մինունարիս վերադարձել: Սպասում է գիտեր զա, որ երազում Գարիկին տեսնի՝ ողջ-առողջ, մոռուած դիմու գրկած, նրան զորավիզ: Գարիկի տան ասում է. «Ես անաչում եմ, որ 74 սարեկան եմ, ապրում եմ, իսկ իմ 18-ին հողոն եմ որել»:

Գրակի տաք, որի բերանից բացի «ջան»-ից ուրիշ ոչ մի խոսք մինչեւ հիմա չի լսվել, հիմա ամեն օր Ասված է կամչում, որ մինումար թռոան զրիկելու դաշտաւ-մեղապորերը դաժմվեն: Խոկնան մերակը է խամարում Փարփեսանեն:

Փոխգնդապես **Ստեփան Զամբարձումյանը** մարմնով ծածկել է ժամկետային մի զինծառայողի՝ փորձելով փրկել նրա կյանքը. Եթք մի բանի օրով տուն է եկել, կնոջն ասել է. «Աչերս փակում եմ, որ թեզ ու երեսաներին ետնեմ, բայց 18 ասրեկաններին եմ տեսնում, ինչ խիզախ ու անվախ են: Մեկը՝ մի դրամտուն տղա, խամափի երկայնով մեկ կրակում էր ու կրակում, աչք թարթեցի՝ խփեցին: Վազդով նույցա, տեսնեմ՝ զոհվել է՝ ժմիշը դեմքին, աչերը հառած կարույց երևին, երկու ձեռքի բուք մասները վեր դահած: Զեմ կարող մնալ, Հասմիկ, դիմք օրացած եռեթեր սպասարկ եմ, ո՞ւ».

նայի: Մինչեւ հիմա նրան լուռ սգում էին
իրենց վհշը՝ մխիթարվելով, որ իրեն
կորյունների մասին հոդվածներ ու գրե-
են գրվում, ռեղորտաժներ դաշտասկուլա-
Նրան սասիկ, աճչափ, անբովանդա-
կարուսա են իրենց որդիներին, եղայու-
ներին ու ամուսիններին: Վեց ամիս
անցել դատերազմից, բաց վերից դեռ
արյուն է ծորում, դեռ սրտը են մխում, ա-
ցունիներ են հոսում: Եւրոսածին մայեր-
ամենօյա հանգրվանը Եռաբլուրն է
ինչպես իրեն են ասում՝ իրենց որդիներ-
տունը: Այդ տուն մննելով՝ նրան կծկվու-
մի բուռ են դառնում, բայց եւ միմյանց
դաշտներուներ լսում, համեմատում
վերլուծում, հետևություններ ամում: Վհ-
շը կամաց-կամաց տեղի է տալս սրա-
դատողության, ընդպանան, դայարի:

ԶԵՅ ԿԱՐՈՂ ԱՅՆԲԱՆ ՀԱՅ ԳՐԱԴԻՄՈՒՄ
ՔՅՈՒՆԵՐ ԼԻՆԵԼ: ԾՈՒՇՈՒՄ ԾԻՆԵՑ Նոյեմբերի 9-ը մարտեր են Եղել, Ծուշին մեռները դահել են, այդ ինչողևս, ո՞ր ճամապահով են քուր գրնայինները մտեանարկի Ծուշ: Տղերը ծնողներին դասել են, որ իրեն դիրքերը դահում են, դահում են Յադրութք, Սարտումին, Սարտակերը, Զարվածառը, Եղիսկները, Դիզափայքը, Քին Թաղերը, Սպասում են խոստացված օգնական ուժին, Տղերը դիմացել են, առանց մի վայրկյան վարանելու արյուն են թափել, անձնազոհության դիմել՝ վսահ, որ հայրենիքին հենց իին ուստի մետք լլատիք որ հայրում են:

Դա է դաստի զսար, որ հայրենս սա:
Չանի՞ նահատակված հայորդի կա-
այրքան էլ բացահայտված ու չբացա-
հայտված դասմություն կա: Դայ մայրեա-
կանաց-կանաց բացահայտում են այս
ինչը ռազմաբաղաբական Վերնախավակի-
ստաների, հրամանատարների, նախա-
րարների, դասգանավորների կարծիքու-
մնացել է թօնամուն հանձնված Արցա-
խում: Նշանի թյուրիմացարար կարծու-
են ոչ բարով օպերներից ռավական:

Նության, դավադրության հազարավոր դեմքերը այլևս կորսված են, բանի որ ճեռածները չեն խոստվ, իսկ հանցագործությունների վայրերը թշնամու ժիրամետության տակ են:

Փաշինյանը հանրությանը հիմա
էլ բաժանում է գայլերի ու գել-
խեղմերի: Նա հասկի չի առել, որ
Եռաբրյուրում հաստինանում է ա-
ռյուծների ընդվզում: Իրենց կորյու-
նին կորցրած մայր-առյուծները հա-
վերժ լաց չեն լինելու, դայլա է հա-
ստինանում. թվում է, թե հսկա սարը
լուս սգում է՝ իր ճակատազդի հետ
հաշված, բայց ոչ, սարի սրում
լավան սկսել է եռալ: Դատուցման
մը մոտենում է, դատրասվեր, ուսա-
րկային ռեֆլեքսներով առաջնորդվող
գոզամավորներ, կառավարության ան-
մեներ ու գյուսավոր ճամփրուկ: Դուք ա-
ծներից խել եք նրանց կորյուններին՝
ըբեռությանը, դավադրաբար, անգրո-
ւում: Կարո՞ն իիվ ազնվազարձ կորյունների
անդը կանխել, չկանխեցիք ու դուք բո-
խների դես սպասում եք, որ առյուծնե-
րասվիկ կրածնան, կամ ցավից կխե-
դարվեն եւ բաղաբական նոր ոռօգայք-
ի նկատմամբ անտարբե՞ կլիմեն: Ավե-
լի բորենիներն առյուծներից վետաբեր-
յ են ակնկալում:

Եթյալներով փորձում եի լրեցնել ա-
ճններին, բայց ոչ միշտ է սաացում,
այսները ծեր երեսին են ըցրում: Սե-
զգես կանայք փորձում են դարձել ի-
ց որդիների, ամուսինների, եղայրնե-
ղոնիկելու հանգանանները, դաշտառ-
ը: Նաև իրենց հետամննությունն են
ենել՝ գտնելու մեղապրությունին:

Տաղասա տանասակը:
Ասկած չկա, որ իհմա էլ փորձելու եթ որ-
դորովս նայերի նոր նախաձեռնություն-
ը՝ հասարակական կազմակերպու-
թյան ստեղումն ու աշխատանքները
ընդունել: Գելիսեղմներ, դեռ չե՞՞ հաս-
ցավեր նյութել, տեղեկություններ հավա-
քե որ նայր ինչ է դարտասկլամ անել,
նցագործության մասին ինչ տեղեկու-
թյան է հավաքել, ում է ներկայացնելու
ման: Դուք բորենիների իննախնդիր ոհ-
կ եթ, նրանի հազարավոր աշխատանքների
նաև՝ հզոր փրայդ: Դուք կորցնելու առա-
ն ունեմ, նրանի ալլեա ոդին:

Թե զայլերի ու գելխեցների բանակի բաժանվելը դեռ ուժի մեջ է, ուրեմն այս ուժեցեք ապյուծներին թերազնան եք, ապյուծներին մոռացեք! Եթ: Նրանց առերազմը դեռ նոր է սկսվում, դատեց ու դրտնեցների ուժ:

«Դստեսագիտությունը Հայաստանում»

Կիոնյում (ճաղոնիա) գրեսոյ «Սիչ-բրուկեն» ճաղոնափտական միջազգային հետազոտական կենտրոնի «Սեկայ Նո նիհոն կենևյու» («ճաղոնափտությունն աշխարհում») swarեգրի անցած swarեւթյին հրաշարակված հասորում (տպագիր եւ առցանց) տեղ է գտել նաեւ Երեւանցի ճաղոնագետ Ասդիկ Դովհանիսիսանի «ճաղոնափտությունը Դայաստանում» ճաղոնեւրեն հորվածը (Էջ 3747): Ճեղինակներում է ուժի մեջ բարձրացնելու համար:

Նակր նույն է, որ թեև Հայաստանում ճադրոնագիտությունը երկար դատանություն չունի եւ որ 2009 թվականից երեսնի Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանում դասավանդվում է ճադրոներեն, ճադրոնիայի վերաբերյալ հայերեն գրեթե hrատարակվել են արդեն 20-րդ դարի սկզբից, իսկ ճադրոնական գրականությունը հայոց լեզվով թարգմանվել է ռուսերենից: Հոդվածը ներկայացնում է ճադրոնիայի մասին Հայաստանի Ազգային գրադարանում դահվող գրեթե եւ հայերեն թարգմանված ճադրոնական գրական ստեղծագործությունները, ինչպես նաև

Հայաստանում ճաղոնագիտության ներկայական վիճակը: Հովհաննելիսանը ոլորտում մասնավորապես կարենում է ճաղոնագիտության հաջողացները Ռուզան Խոջիկյանի եւ Լիլիթ Խանսովյանի գործունեությունը ճաղոնագիտության դասավանդման, հայ-ճաղոնագիտության համագործակցության եւ թարգմանության ոլորտներում, ինչպես նաև Արծվի Բախչինյանի «Հայաստան-ճաղոնագիտության» Պատմանակալության առնչությունը:

Աստիկի Հովհաննիսյանն ուսանել է
Տոկոսի հաճախարանում, այնուհետև՝
Քիոնցուքաշի հաճախարանի ասոմ-
րանութայում: Պատմանել է «Եվգենի-
կան նոր եւ նորագույն ժօջանի-
ճաղոնիայում» դոկտորական թեզը
2010 եւ 2013 թթ. Տոկոսի «ճաղոնա-
հայկական բարեկամության ընկերակ-
ցության» հրավերով դասախոսություն-
ներ է կարդացել Հայաստանի մասին եւ
հողված գրել հետխռհրդային Հայաստա-
նի մասին, հաճախորժակցել է «Միջազ-
ուսակի ուժորնորութափառ առաջնաման ընկե-

րակողության» հետ, որոնց ծրագրերի շրջանակներում ճաղոնական դրույթներու դասմել է Յայաստանի մասին։ Տոկիոյ «Ասահի» ճշակութային կենտրոնում դասավանդել է հայոց լեզու, հանդես եկած Յովհաննես Թումանյանի մասին դասականությունը։ 2016-ին Երևու կիսամյա Սահմանայի համալսարանում դասավանդել է «Արդի ճաղոնիայի դասություն» եւ «Արդի ճաղոնական բաղադրան ու սոցիալական միջեր» առարկաները։ Աստիճակ Յովհաննիսյանը նաեւ ճաղոնիայի գիտական մանուկում հանդես եկել ճաղոներեն ուսումնասիրություններով, մասնավորապես՝ բժշկության սոցիալական դասության վերաբերյալ ճաղոներենից հայերեն է թարգմանել Յայասի Ֆումիկոյի, Ակուտագավա Շյուն նույնի դասմական մասին մասին մուլտֆիլմը։ Նրա բարգավաճակը առանձին հասնելու հայերեն լույս են տեսել Քիրոյնչ Սեգավայի «Յայերի մոռացված ցեղասպանությունը» հետազոտությունը ցեղասպանության համապատասխանության մասին արժենիւնը։

国際日本文化研究センター
International Research Center for Japanese Studies

JAPANESE STUDIES AROUND THE WORLD

世界の日本研究 2020
松木裕美

ԳՈՐԾՎ ԲՈՏԱՅԱՆ

ՈՂ-ում «Ազգի» հայուկ քղթակից

Արցախյան վերջին դատերազմը, ճանավանդ, դատերազմի անակնկալ եւ անսղասելի վախճանը, ասես շանթահարեց համայն հայությանը: Կորսյան մեծ ցավն ու դառնությունը բոլորինս էր, աշխարհի որ ծագում էլ լիներ, որտեղ հայի սիրս է բարխում: Այսօր, կատարվածից անհմաներ անց էլ, սկիուտքում ապրող մեր հազարավոր հայրենակիցների հոգիները դաշտաված են տագնարի եւ անհանգստության մօւուզով: Նշուներում նրանք ապրում են Յայրենիի հաջողություններով, ո՞ւմ է հարկավոր քո ունեցվածքն ու հարստությունը, եթե խորիս ու հաստա չեն քո այլերը, Յայրենիի հզորությունը ապրելու եւ արարելու մեծ ուժ է տալիս հայությանը, եւ նրանք հավասում են՝ հազար դառնություն տեսած մեր երկիրը Վերսին գռտեմնդվելու եւ հզորա-

Օրեւ հենց այս մտորմներով ինձ հետ կիսվեց ռուսասանարնակ հայազգի ճանաչված գործարար, բարերար եւ հասարակական գործիչ, Մոսկվայում գործող Ռուս-հայկական ռազմավարական եւ հասարակական նախաձեռնությունների աջակցության կենտրոնի անփոփոխիս հովանապէր Լետն Սարկոսը, ում հետ Վերջին անգամ հանդիմել էի Հայաստանի Անկախության տոնի նախօրյակին՝ 2019 թվականի սեպտեմբերի 20-ին: Իսկ լոր օր հետո սկսվեց դաշտաքանր:

- Պատմության անհիվ հետեւ չեն կարող, ինչ եղել՝ եղել է, -ասաց Լեւոն Մարկոսը:- Կարող է նաև վարագույնը լինել, ավելի շատ զիհեր ունենայինն եւ ավելի շատ տարածներ կորցնենին: Ծնորհակալություն Վլադիմիր Պուտինը՝ դատերազմը, արյունահեղությունը դադարեցնելու համար: Իրեն մարդասեր հորջորջող աշխարհը այս լուրջում էր դահլիճնում, գործնականում ոչ ոք ժեղից չօքարձվեց, միայն Ռուսաստանը միջամտեց, հետագա արյունահեղությունը կանխվեց:

Ես, համոզված եմ նաեւ՝ Ուսասատանի հայ համայնք, եւ ինչու չէ՝ հայ ժողովուրդը, Երախտապարտ ենք Ուսասատանի նախագահին՝ մեր աւրածաւրջանում խաղաղության ու կայունության վերականգնան գործում ցուցաբերած անգնահատելի աջակցության համար: Ավելին՝ Վլադիմիր Պուտինի հրամանագրի համաձայն՝ Արցախի հանրապետության աւրածում տեղակայվել են ռուսական խաղաղապահ ուժեր՝ դաշնայլով կայունացնան կարեւոր գործոն ննան դայրիունավաճանգ իրավիճակում: Այստեղից հետեւում է մեկ քամ՝ Հայաստանը գոտեմդրվելու եւ վերստին հզորանալու մեկ ուղի ունի՝ Ուսասատանի հետ անխախտանություն:

Կյանի մեծ ճանապարհ անցած Լեռն Մարկոս ծնվել է Երևանում, բարձրագույն կրթությունը ստացել է Մոսկվայում՝ ավարտելով Պատրի Լուզումբայի անվան Ժողովուրդների բարեկամության համալսարանը։ Ունի 4 երեխա՝ 2 աղջկե, 2 տղա, աղջիկներից մեկը ստվերում է Քենցըրիջի համալսարանում, տղաներից մեկը նույնականացնելու համար աշխատում է Քենցըրիջի համալսարանում։

Երեք տասնամյակից ավելի աղբելով եւ աշխատելով Ռուսաստանում, իր աշխատահրության ու դատվախննդրության ընորհիվ հասնելով մեծ հաջողությունների, ճանաչնան ու հարգանքի եւ ամենահին հիգիենոլ լաբոր Յանտրնիքի հետ՝

սակա չսպազր վայլը հայրական ուս
հայ եւ ռուս ժողովուրդների բարեկամու-
թյան մեծ ջատագով Լենոն Մարկոս մի
խորին հանողմունք է արձանագրել՝ ամե-
նամեծ հայկական սփյուռքն ունեցող
Ուսասանում հայերի համար ստեղծ-
ված են բոլոր դպյաններն աշխատելու,
ստեղծագործելու եւ ծանաչնան արժա-
նանալու, Հայաստանը Ուսասանի
հետ կաղված է հայուրաճյակների ա-
նոնց էւ երասահ ուրիշներ:

Լեւն Մարկոս. «Տայաստանը զուելիսդվելու եւ
վերսին հզրանալու մեկ ուղի ունի՝
Ուստանի հետ անխախտ բարեկամոթյունը»

Լեռն Մարկոսի համոզմանք՝ Հայաստանի համար միւս էլ Եղբայրական Երկիր է եղել Ռուսաստանը, եւ կարծում է, որ առանց ռուսների չեն կարող ապրել թշնամիներով ցջադապված այս դժվարին տարածաշրջանում. «Եթի՞ տեսել եմ եղեռն ու ավեր, չեմ ուզում, որ կրկնվի բնաջնջման վտանգը, ռուսներից չղետք է հերանանք»:

Լետն Մարկոսը նույն է, որ ուղարքամաթիվ ճանաչված մշակորականների ուսումնասիրությունների համաձայն, հայերը վերջին դարերի ընթացքում նշանակալի հետք են քողել Ուսաստանում եւ մեծ ավանդ ունեն մի շարք բնագավառների զարգացման գործում։ Այսօր էլ բազմաթիվ հայեր ապրելով Ուսաստանում՝ աշխարհին ներկայանում են իրենց ամենատարեր ընդհանուր ու ձեռքբերումներով։

- Ուսասանն ու Հայաստանը դարձվող բարեկամներ են, եւ այդ մեծ բարեկամնությունն առավել սերտացնելով եւ ամրապնդելով Շուշիի արդյունքները ինձ հաճար առավելապես նկատելի են եղել Վլադիմիր Պուտինի նախագահության տարիներին, եւ որքանով եւ տեղյակ են, այսպէս է մտածում ռուսասանաբնակ հայության գերակշիռ մասը, նրանք՝ ովքեր տեսել են 90-ականներին Ռուսասանում ժիրոյ ամենաթողությունն ու անօրինականությունները, Ելցինյան տարիների խեղջուկրակ, կաթվածահար վիճակը, ինչզ Սովետական Միության անկումից հետո խայտառակությունն էր: Ես այսօր եւ չեմ թագֆոնում իմ սերն ու համակրանքը Սովետական Միության նկատմամբ, երանությամբ եմ իհուս այդ տարիները, քանի որ Անդրկա սերնդի կողմից անսեղի ու անհիմն բնադրական այդ ժամանակներում երկաթյա կարգապահությունն ու կարգուկանոնն էր ժիրով բոլոր բնագավառներում: Ես հղար եմ, որ Սովետական ժողովուրդների բարեկամնության համալսարանում ինձ դասավանդել է խորհրդային եւ ռուս աղաքական եւ ղետական ականավոր գործիչ Եվգենի Պիհմակովը, որի սիրելի ու

սանողմերից էի: Պրիմակովը բազմաթիվ ծառայություններ է նատուցել մեր ժողովրդին, որոնցից թվեմ ընդամենը երկուամ: Առաջին դեմքը, որ իշխ անց կանուգայցնեմ, ես կրկին հիշեցի Վերջին, երբ մեր գերիների մի նասին Ադրբեյջանից Հայաստան վերադարձնելուց հետո սկսեցին հայտարարել, թե սա աննախադեմ իրողություն է Հայաստանի դատավորական մեջ: Բայց հավանաբար այսօք հետեւ են հիշում, համենայնդեպս՝ նոր սերունդը, որ 1996 թվականի մայիսին Ռուսաստանի այն ժամանակվա արտգործնախարար, իմ երջանկահիշեատակ դասախոս Եվգենի Պրիմակովը Բավում Շեյխար Ալիելի հետ երկարատեւ բանակցություններից հետո ժամանում է Երևան՝ ռուսական օդանավով իր հետ Հայաստան բերելով 39 հայ ռազմագերիների եւ դատավորների, որի դիմաց էլ Հայաստանը, Պրիմակովյան՝ բոլորը՝ բոլորի դիմաց դայնանավորվածության համաձայն՝ հանձնեց 71 ադրբեյջանցի ռազմակերպերին:

Ահա, բազմաթիվ ռուս մտավորական-ների եւ խղճական գործիչների համար թանկ էր եւ այսօր էլ թանկ է հայ ժողովրդի հետ բարեկամությունը։ Պրիմակովի համար, հենց թեկուզ իր բազմաթիվ հայ ընկերների աշենի մեջ դարձակաս նայելու համար, դասվի հարց էր հայ ժողովրդին օգնության ձեռն մեկնելը։ Հետևաբար, չմտածված այլերու, անզգուց արականացնելու համար էլ անհերած

Դահվածնվ չոետ է խաթարել այդ մեջ վսահությունն ու բարեկամությունը, չու այն մեզ դեմք է գալիս ամենաանելացի հրավիճակներում:

Հենց Եվգենի Պրիմակովի բարի կամ
մեցողության ընորհիվ էր նաև, որ նա
ինձ ծանոթացրեց Մոսկվայի նախկին
քաղաքաղետ եւ հայ ժողովրդի նեծ քարե-
կամ Յուրի Լուժկովի հետ, ում հետ նույն
դեռ մենք դարձան լավ քարեկամներ, եւ
Պրիմակովի այդ միջնորդությունը ճա-
կատարեական դեր խաղաց իմ կյանքում
Այսօր քեզին է հայսնի, որ տարիներ առաջ
Մոսկվայի սրտու մեծ հանդիսավորու-
թյամբ բացված Դայլակամ եկեղեցա-
կան համալիրի հոկա տարածքը, ունեն-
ցած անձնական կաղերի եւ գործադրան-
մեծ ջաների ընորհիվ եւ աներեւակայեց-
լի արգելմեր հաղթահարելով՝ Յուրի
Լուժկովից ձեռք եմ բերել ես, աղա 1996-
ին սկսվել է չինարարությունը, որում դիմու-
չի եղել իմ ներդրումը: Լուժկովին եւ
խնդրել եմ, որ այդ տարածքը լինի հենց ի-
տան հարեւանությամբ, եւ այդպես էլ ե-
ղավ:

Այսօր, փառք Աստծո, Եկեղեցին վեհութեան վեր է խոյանում Մոսկվայի կենում նում՝ հանդիսանալով ռուսաստանար նակ մեր հազարավոր հայրենակիցների հավաքասեղին եւ համախմբճան վայրը - Ինչ խոսք, փառքն ու ճանաչումը մարդուն միանգամից չեն տրվում, - առևտնակում է զրուցակիցն: Ես Ռուսաստանում աղրող ինձ նման բազմաթիւ հայերի եմ ճանաչում, որ զրյից սկսեալով՝ իրենց արդար աշխատանքով եւ օրինադարձ բաղադրական գործություններու սերն ու հարգանքը: Ես դեռեւս 90-ականների սկզբներին եղել եմ Հայաստանում կողոպեատահիվների միության իհման նադիրն ու առաջին նախագահը զբաղվել եմ կուլագործությամբ, ժեմայի արդյունաբերությամբ, այդ բնագավառում մեծ հաջողությունների հասնելու արտադրանքն իրացնելով նաեւ առասահմանյան երկրուում: Հետագա յում, երբ արդեն հաստատվել էի Ռուսաստանում, եւ, հաևկաղեն Վլադիմիր Պուտինի նախագահության տարիներին ընդլայնել են գործարարության ճյուղեր, ու ծավալները եւ այսօր, որմես տարիների փորձառությամբ ու վաստակով առնւն հանած հուսալի գործընկեր, ինչ հետ հաւաքի են նատում ռուսաստանյան ամենահեղինակավոր ընկերությունները:

Ներին դատերազմող Հայաստանին բազմից ձեռք մեկնած Լեռն Սարկուսը այսօր էլ աչի է ընկնում իր բարեգործություններով։ Ամիսներ առաջ, դատերազմի առաջին օրերին, հանգանակություն է արել «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամին, դատրասկիմ է մոտ առաջիկայում ժամանակակից ռենտգեն աղարա նվիրել Երևանի թիվ 16 տունինենինակին։

Ծանոթ թիվ 10 դրամականագույնը:

Եւնուն Մարկոս Աերկայունս հովանավորում է տարիներ առաջ Մոսկվայում հիմնադրված Ռուս-հայկական ռազմավարական եւ հասարակական նախաձեռնությունների աջակցության Կենտրոնը: Կազմակերպության նորատակները բազմաթիվ են՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործունեության ծավալում, անվտանգության բնագավառում Ռուս-հայկական հարաբերությունների ուժեղացում, Ռուսաստանի եւ Հայաստանի միջև ռազմական, քաղաքական, սոցիալական եւ մշակույթային համագործակցության զարգացում: Կենտրոնն իր գործունեության մեջ նախաեսում է միավորել Ռուսաստանի եւ Հայաստանի գործընկերներին՝ ռուս եւ հայ հասարակական-քաղաքական գործիչներ, ստեղծագործական, գիտական եւ տեխնիկական մշակուրականության Աերկայացուցիչը:

- Ես երկար ու ձիգ տարիներ աղբել եւ աշխատել եմ Ռուսաստանում, քայլ հոգվ ու սրտվ ճշաբես եղել եմ Հայաստանի հետ, ամենաղժվարին դահերին օգնության ձեռք եմ մեկնել Հայեմնիս փրկության գործի համար, եւ ուղանուծուծով ինձ համարում եմ երեւանցի, -խոսը շարունակում է Լեւոն Մարկոսը:- Հարթ ու դյուրին չեն եղել վերելիներն ու ձեռքբերումներն իմ կյանքում, ինչի որ հասել եմ, հասել եմ իմ աշխատասիրության, համարության, շիտակության եւ կյանքի ջգրված օրենքները հարգելու եւ դրանի չունահարելու իմ բնավորության ընորիկիվ: Հայ նարդում բնորու այս գծերը ժառանգել եմ Արևմտյան Հայաստանից գաղթած իմ դպաստելի ծնողներից եւ նույնանդապատելի աս ու դպաղերից: Դղարս եմ,

nr եւ ես ինս վերականգնել եւ կրում եմ Մարկոս դատիս ազգանունը: Դպար եմ, որ ճայրական դատու, ում ախորեցին Սիրի եւ նա այնտեղ կմետեց իր ճահկանացուն, եղել է հայ մեծագույն քանաստիշ Ավետիքի Խասհակյանի ուսուցիչը, հղարտ եմ, որ խորհրդային ճանաչված գրող, հրապարակախոս, թարգմանիչ, քանասիրական գիտությունների դոկտոր Մարհես Սերգեյի Չահինյանն իմ մորաբոյը էր, եւ ես առաջին անգամ գալով Սոսկվա՝ ոսթ եմ դրել հենց օրա տանը: Ի դեռ այսօր, երբ մեր հարեւանները վիճարկում են Չուչի քաղաքի հայկական լինելու հարցը, կարող են ծանոթանալ նաև Չուչիի ճամանակակից գրառումներին՝ 1920 թ. Զարդերից հետո: Մարհեսա Չահինյանը ճամանակութաղբար գրել է. «Չուչիում ինձ ապօռցեց լոռությունը: 1920 թվականի մարտին այստեղ երեք օրում ավերել ու կրակի են ճամանել 7000 տուն, ու մորթել են՝ ոնամբ ասում են 3-4 հազար հայ, ոնանի 12 հազարից ավելի: Փաստ է, որ 35 հազար հայերից Չուչիում ոչ ոք մնացել: Ինչ-որ ժեղավորությունը՝ 1920 թվականի մարտին այստեղ կարելի է տեսնել կանացի մազափնջեր՝ լերացած սեւ արյունով դաշտաված: Երեւակայություն ունեցող մարդն այստեղ դժվար է ընչում. բայլում ես, բայլում, բայլում համատարած ածխացած շենքերի շարֆով, ավելի ջիշտ՝ դաշտի կողմաներով, համարում ես, վախենում, թե երբեք ➡ 11

Կոմանդոսն ընկավ

Մարտի 31-ին կյանքից հեռացավ հայ ժողովրդի արժանի-նվիրյալ զավակ, Արցախի հերոս, «Մարտական խաչ» առաջին ասիրածի շքանշանակիր, ՀՀ ՊՆ նախկին փոխնախարար, գեներալ-մայոր Արկադի Տեր-Թադեւսյանը՝ բոլորի աներկբա հարգանքն ու սեր վայելող լեզենդա Կոմանդոսը:

Արկադի Տեր-Թադեւսյանը ծնվել է 1939թ. մայիսի 22-ին՝ Թբիլիսիում: Դեռ երիտասարդ տարիներից նրան գրավել է ռազմական գործը, որի արդյունում էլ նա հաջողությամբ ընդունվել եւ ավարտել է Բարձի գինվորա-

կան ուսումնարանն ու Եենինգրադի տրանսպորտի եւ թիկունիի ակադեմիան: Խորհրդային սարիներին Աֆղանստանում, Գերմանիայում, Չեխոսլովակիայում ու Բելառուսում Կոմանդոսը փայլուն ծառայություն է իրականացրել, բայց հետ է զայլու նրա գինվորական փառի ժամանակաշրջանը: Հայրենիքում Արցախում էր նա լատախանելու իրեն տրված ճակատագրական հարցին՝ լինել-չինելու դատասխանը: Այդ դատասխանը դրական էր:

Նա հենց 1988 թվականից սկսած՝ իրենը, իր անձնական խնդիրը համարեց Արցախան շարժումն ու միացավ հայրենիքի դատավանության գործին: Բայց այն, որ նա ռազմական երկար ուղի էր անցել, փայլուն կրթություն սացել, նա օժտված էր նաև բնաուրու ռազմական տաղանդով, որն այն ժամանակ խիս անհրաժեշտ էր միայն կանաչության խնդրեր ունեցող հայաստանին:

Կոմանդոսն իր ունեցած ռազմական ինքանություններն սկսեց փոխանցել համազգային գործի հետ առնչություն ունեցող շատ շատերին, բայց նա իմանական ուսումնությունը դարձնում էր կամավորական խնդրեին, որն մետք է մարտական խնդիրների լուծեմ: Տարիների բովում ձեռք բերած իմացությամբ նա կարծ ժամանակում կարողացավ զգայի արդյունքներ գրանցել եւ կամավոր ներել մարտական ուսումնությունը:

Բայց նրա ռազմական տաղանդի մեծագույն դրսեւորումը Շուշիի ազատագրման դյան էր, մի բան, որն աներկրա, ոչ միայն Կոմանդոսի, այլև մեր նորագույն դատավանության ամենատարածված ստեղծագործություններից մեկն է: Այդ դյանի համաձայն՝ 1992թ. մայիսի 8-9-ը հայկակոն գործեր ազատագրեցին հայոց հնագույն թերության Շուշի՝ բեկում մասնակի Արցախան ազատամարտի հետագա ընթացքի մեջ: Շուշիի փայլուն ռազմագործությունը հնարավորությունը ընթացել մասնակի Արցախան ազատամարտի դա-

1990 թվականին Կոմանդոսը միանում է «Սասունցի Դավիթ» կամավորական ջոկատին: Սա այն ջոկատն էր, որ մասնակցելով Մարտակերի, Բերդուի, Վարադարյաի, Ազնայի եւ այլ ուղղությունների մարտական գործություններին՝ Արցախան ազատամարտի դա-

17-18-ին ազատագրել նաև Բերդու, ճանապարհ քացել մայր Հայաստանի հետ ու խռոված շրջափակումից դուրս բերել Արցախը:

Այս այսմեն՝ Կոմանդոսը եղավ հայոց նորագույն դատավորական փառավոր մասնիկ՝ Արցախան ազատամարտի ամենակարեւոր էջերից մեջին նկարազարդողն ու համահերինակը:

Արցախան ազատամարտից հետո Կոմանդոսն զբաղվել է հասարակական-ռազմական գործունեությամբ, նա ոգենշնչան աղբյուր է եղել մեր սերնդի համար, հերոսականության խկական օրինակ, Արցախան ազատամարտի կենդանի հուշարձան ու մի ուրույն, մի նոր, չլսված նարտակուշ, որից ոգենշվելով՝ այնան երիտասարդ կյաներ զոհվեցին հանուն հայրենիքի:

Դավադրություններով լեցուն վերջին դատերազմում, ցավով, ընկավ Շուշին, Կոմանդոսի ազատագրած եւ այնքան սիրելի, նվիրական Շուշին: Ազնիվ հրամանատարը չկարողացավ, չուզեց երբեւ սեփական աշերով տեսնել հայոց հնագույն թերաբարյանի վրա ծածանվող թուրքական ու աղբեցանական

մուրթյան էջերում ունեցած տառերով է գրել իր անունը:

1991թ. Կոմանդոսը նշանակվում է Պետական դատավանության կոմիտեի արտագինվորական դատարանության բաժնի ղեկա: Արդեն նոյն թվականի հոկտեմբերին հայկական գինվածական ստորաբաժնումներու փայլուն ռազմագործություններու մեջ էր նա գործունեություն ունեցած կամաց կուրուսություն ունեցուած էր: Արցախում ռազմական օմերացիան ստեղծագործությունների մեջ էր այնուն կոմանդոսը նշանակվելու անցնի Ստեփանակերտ: Նա կոմանդոսն է:

Հիմա չկա Կոմանդոսը, ինչ-

դեռ եւ չկա նրա գեղեցիկ

ստեղծագործության արդյուն-

նում նու երեւ սասանյակ մեր եղած Շուշին: Մենք կորցրե-

ցինք երկուահն էլ, եւ ինամ...

իմա Կոմանդոսը երկնում է:

Նայում է Շուշիում ծածանվող

թօնամական դրուներին ու

տանջվում:

Կոմանդոսի մահը թող իր հա-

մար մահ լինի, մեզ համար՝ Վե-

ժի խնդիր: Նաև հանուն Կո-

մանդոսի հոգու հանգստու-

թյան՝ մենք խնդիր ունենք Շու-

շին վերաբեր կիանգեցնի և ստեսական կայունացման եւ Հայա-

սանի հզրացմանը: Այդ նորագույն նաև եւ իր համախները մտա-

նու են դատավանությունը:

Ես դատավանությունը ամենը,

գործարանները ամենը՝ աշխա-

տամաշական ժամանակում է:

- Արտագաղթը կկործանի Հայաստանը, ճիշ է դժվարին ժամանակներ են, սակայն դեմք է մի փոքր համբերել, դիմանալ: Անգամ սփյուռքից մեր քազմաթիվ հայրենակիցները եկան Արցախ եւ զոհվեցին դատերազմում, իմ տարիք չներեց, որ ես էլ մասնակցել, հիմն դրվ այս ո՞ւ եմ վազում...

Ես դատարան եմ ներդրումներ ամենը, գործարաններ՝ աշխատամա-

յին տարիքը բացել Հայաստանում եմ, որ կորոնավի-

րուսական համավարակի նահանջից հետո ոչ միայն ես, այլև իմ շա-

հմանական դատավանությունը եմ:

Հոյսերի մեջ մնաս, հերու-

սական կազմագործիք, եւ կտս-

նես, որ մի հումանական կար-

ություն է ցողում դիմումի համ-

անդարձությունը մենք ենք ու

այս ամենը ու ամենը մենք ե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

ամենը մենք ենք ու ամենը մե-

նք ենք ու ամենը մենք ենք ու

